

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahanduse ja majandusteooria instituut
Majandusmatemaatika, statistika ja ökonomeetria õppetool

Risko Tiitso
EESTI NOORTE SÄÄSTMISHARJUMUSED
Magistritöö

Juhendaja: dotsent Ako Sauga

Tallinn 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt.

Töö koostamisel kasutatud kõikidele teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele on viidatud.

Risko Tiitso

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: TAAMM132629

Üliõpilase e-posti aadress: risko.tiitso@mail.ee

Juhendaja dotsent Ako Sauga:

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(ametikoht, nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS	5
1. Finantsiline säästmine ja investeerimine indiviidi tasandil	8
1.1. Säästmine kui elustiil uueks standardiks	12
1.2. Säästmine finantsvabaduseni	14
1.3. Säästmisharjumused mujal maailmas	16
2. ANDMED JA METOODIKA	20
2.1. Andmete töötlemine ja kirjeldav statistika	20
2.2. Mudelites esinevad muutujad ning püstitatud hüpoteeside kontrollimine	25
2.3. Vähimruutude meetod	28
2.3.1. Hädareservi suuruse mudel	29
2.3.2. Igakuise säästmisprotsendi mudel	31
2.4. Järjestatud logit mudel	32
2.4.1. Pensioni peale mõtlemise ja varem selleks säästmisega alustamise mudel	32
2.4.2. Isikueelarvet koostavate noorte mudel	34
2.5. Binaarne logit meetod	36
2.5.1. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise mudel	37
3. ANALÜÜSI TULEMUSED JA JÄRELDUSED	39
3.1. Lineaarsete mudelite tulemused	39
3.1.1. Hädareservi suurust selgitavate tegurite mudeli tulemused	39
3.1.2. Igakuist säästmisprotsenti selgitavate tegurite mudeli tulemused	41
3.2. Järjestatud logit mudelite tulemused	44
3.2.1. Pensioni peale mõtlemise ja varem selleks säästmisega alustamise mudel	44
3.2.2. Isikueelarvet koostavate noorte mudel	46
3.3. Binaarse logit mudeli tulemused	49
3.3.1. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise mudel	49

3.4. Järeldused.....	50
KOKKUVÕTE	54
SUMMARY	57
VIIDATUD ALLIKAD.....	59
LISAD	62
Lisa 1. Koostatud küsitluse küsimused koos vastustevariantite, vastanute arvu, osakaalu ja tunnuste väärtustega.....	62
Lisa 2. Kvantitatiivsete tunnuste vastanute arv, osakaal ja tunnuste väärtused.....	69
Lisa 3. Ökonomeetriliste mudelite fiktiivsed tunnused	71
Lisa 4. Hädareservi suuruse ökonomeetrilise mudeli kolme mudeli võrdlus	74
Lisa 5. Kuue kuu keskmise säästmisprotsendi ökonomeetrilise mudeli kolm mudelit	77
Lisa 6. Pensioni peale mõtlemise ja varem selle jaoks säästmise tegurid järjestatud logit mudeli tulemusena	80
Lisa 7. Isikueelarvet koostavaid noori selgitavate tegurite mudelite versioonide võrdlus järjestatud logit meetodil	81
Lisa 8. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise mudeli kolm võrdlevat mudelit binaarse logit tulemusel	83

ABSTRAKT

Lõputöö eesmärgiks oli leida ühised tunnused inimeste vahel, kes alustavad säästmisega varem ning kelle igapäevane raha haldamine on ratsionaalsem. Samuti oli väga oluline välja tuua nii kooli kui ka vanemate või kasvatajate mõju noore inimese teismeeas. Iga haridusega inimesel peaks olema võimalus õppida majandust ja sellega seonduvat matemaatikat. Kindlasti noorte distsiplineerimine vanemate poolt ning nende poolne eeskuju rahaga läbi käies.

Töö probleemiks oli inimeste liiga hiline ärkamine, et enda finantspool kontrolli alla saada ning tuleviku peale mõelda. Liiga suurel osakaalul noortest puudub hädareserv ootamatute kulude katteks, noored ei tea, kuhu nende raha kulub ning pigem tarbitakse.

Töös kasutati nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset uurimismeetodit. Kvantitatiivse meetodi puhul kasutati erinevaid ökonomeetrilisi mudeleid ja teste, mille tulemusel võeti vastu vastavad hüpoteesid ning nende põhjal tehti järeldused.

Tulemustest selgub tervisliku eluviisi mõju finantsidele. Majandusõpe juba põhikoolis omaks suurt mõju säästmisharjumustele, samuti on väga oluline vanemate distsiplineerimine teismeeas, olles ise finantskäitumiselt eeskujuks. Vananev elanikkond Eestis, väljaränne ning negatiivne iive juba üksi on suur probleem, sellele lisandub noorte soov varem töötamine lõpetada. See tekitab vastuolu nii riigi kui ka personaalsel tasandil. Noorte soovide täitmiseks peab finantskirjaoskus oluliselt paranema, seda koostöös nii mikro- kui ka makromajanduslikul tasemel.

Võtmesõnad: säästmine, eelarve, pension, tulevik, finantskirjaoskus, Eesti noored

SISSEJUHATUS

Valisin noorte säästmise just sellel põhjusel, et teada saada, millise finantskirjaoskusega on Eesti noored, kellel pole hilja alustada finantsplaneerimisega nii lühemaks kui ka pikemaks perioodiks. Eelkõige noored, kes juba mõtlevad pensionile ning pikaajalisele säästmisele, samuti igapäevasele eelarvestamisele. Indiviidi tasandil on tegemist väga olulise teemaga, sest Vabariigi valitsus kavatseb tõsta pensioniiga ning madala sündimuse korral on raske näha pensionisüsteemi jätkusuutlikkust või pensioni suurenemist. Seda olulisem on indiviidi enda tuleviku finantsplaneerimine. Eelkõige uurida noori vanuses 18-35, kes on alles sisenemas tööturule või kes on juba töötanud mitmeid aastaid. Inimese soov säilitada 80% enda olemasolevast sissetulekust ka pensionis, on kahjuks võimalik ainult enda varajase finantsplaneerimise ja säästmise tulemusel.

Uurimisprobleemiks on inimeste liiga hiline pensioniks säästmine, vähene või olematu hädareserv ootamatute kulude katteks. Samuti ei olda kursis sellega, kuhu ning kui palju raha kulub. Enamasti hakatakse nende teemadega tegelema siis, kui hakatakse eluaset soetama, peret looma jne. Oleme ümbritsetud arusaamaga, et noorel polegi mida säästa. Kas see on vabandus sellele, et puudub finantsplaneerimine, hädareserv. Väga kiiresti muutuv majandusruumis on eriti oluline olla väga paindlik ning hea oleks omada ülevaadet enda sissetulekutest ja väljaminekutest. Selle probleemi taga võivad seista vanemad või kasvatajad ja haridussüsteem. Neid aspekte saab muuta, kuid geneetilised tunnused on juba teine teema ning neid ei saa suunata. Töös keskenduti inimest kujundavatele teguritele. Ma arvan, et vanematel on palju teha, et nende lapsed hakkaksid varakult rahaga läbi käima nagu vahendiga, mis annab võimalusi ja kohustusi. Kindlasti pooldab autor ka seda, et põhiharidusega inimesel peaks olema arusaam finantsplaneerimisest ja majandusest. Kõige olulisem sihtgrupp ongi madalama haridusega kui kõrgharidus olevad inimesed, kellele pole koolis õpetatud finantskirjaoskust ning kelle vanemad ei ole eeldatavasti näidanud ka piisavat eeskju.

Põhiliseks uurimisküsimuseks on leida noored, kes alustavad säästmisega millegi ostuks või pensioniks varem ning millised on ühised tunnused, mis on selle eelduseks. Millist

mõju avaldavad selles küsimuses lapsevanemad või kasvatajad selles küsimuses, koolid, elamistingimused, sissetuleku suurus jt.

Käesoleva lõputöö eesmärgiks on leida kasulikud tegurid, mis aitavad noortel varem enda finantsidega tegelema hakata ning alustada pensioniks säästmise ning investeerimisega varajases eas. Samuti tuua välja see, et igakuist eelarvet pidades, sularahas makstes, juba põhikoolis majandust õppides, teismeeas noore distsiplineerimine on eelduseks paremale tulevikule ning Eesti majandusele.

Püstitatud eesmärkide saavutamiseks on vaja piisavalt suurt andmekogumit ning ökonomeetrilist analüüsi, et teha usaldatavaid kokkuvõtteid ning järeldusi. Üheks ülesandeks on koostada 30 küsimusega küsitlus, millele saada vähemalt 1000 vastajat ning sooline osakaal võiks olla enam vähem pooleks, et saaks ka võrrelda erinevusi meeste ja naiste finantskirjaoskustes. Järgnev etapp on vastuste ettevalmistus ökonomeetriliste mudelite läbiviimiseks.

Töös analüüsitakse viit erinevat ökonomeetrilist mudelit, kus testiti mudelile spetsiifiliselt omaseid hüpoteese ning ka erinevate mudelite vahel kattuvad hüpoteese:

- 1) hädareservi suurus sõltub haridusest, sissetulekust, eelarve koostamisest, kolmandasse pensionisambasse investeerimisest, soost, majandusõppe läbimisest, distsiplineerimisest teismeeas;
- 2) igakuine säästmisprotsent sõltub haridusest, sissetulekust, eelarve koostamisest, kolmandasse pensionisambasse investeerimisest, soost, majandusõppe läbimisest, distsiplineerimisest teismeeas, laste arvust;
- 3) noored, kes alustavad pensioni peale mõtlemise ja säästmisega varem on kõrgemalt haritud, taskuraha range kontroll teismeeas, vanemad peavad eelarvet;
- 4) isikueelarvet koostavad noored, kellel on kõrgem haridus, nende sissetulekud on suuremad, nende vanemad peavad eelarvet, nende taskuraha kasutamist kontrolliti ning distsiplineeriti vähem kulutama, laste arvust, majandusõppe läbimisest;
- 5) kolmandasse pensionisambasse investeerimine sõltub haridusest, sissetulekust, eelarve koostamisest, soost, majandusõppe läbimisest, laste arvust, vanemate eelarvestamisest.

Uuritavaks objektiks Eesti noored vanuses 18-35 eluaastat (2015.a veebruari seisuga). Juhuslikult valitud noored vastasid 30 küsimusele anonüümselt. Eeldatavalt saadeti küsitlus paarile tuhandele noorele, kellest teatud osa otsustas uuringus osaleda.

Saadud andmeid analüüsi alguses kvalitatiivseid meetodeid kasutades. Kvalitatiivselt sai vaadata lihtsamaid seoseid ning teha üldiseid järeldusi. Edasi töödeldi andmed selliseks, et neid saaks kasutada kvantitatiivses analüüsis. Kvantitatiivne meetod koosneb antud juhul erinevatest ökonomeetristest testidest.

Töö on jaotatud kolme peatükki, milleks on teoreetiline osa teiste empiiriliste uuringute toel, mudelite analüüsiks kasutatavad meetodid, andmed ja metoodika ning analüüsi tulemused ja järeldused. Esimeses peatükis on välja toodud säästmisega seotud terminid, erinevate uuringute tulemused ning autori arvamus ja eeldused hetkeolukorrale Eestis. Teine peatükk räägib säästmisharjumuste mudelite testimise metoodikast, milliseid ökonomeetriste teste kasutati ja miks. Lisaks kirjeldatakse andmete kogumist ja töötlemist. Selles peatükis kirjutatakse teoreetiliselt lahti vähimruutude (ordinary least square), binaarne logit ja järjestatud logit testid. Samuti tuuakse välja kirjeldavad suurused, leiti aritmeetilised keskmised ja variatsioonnäitajad. Kolmandas peatükis toodi välja tabelites tulemused. Lisaks tehti saadud tulemustele ka järeldused.

Arvutusteks ning graafikute loomiseks kasutati tasuta vabavaralist ökonomeetriapaketti *Gretl*. *MS Excelit* kasutati tulemuste paremaks võrdlemiseks, kus koondati vastavad tulemused ühte tabelisse. Samuti tehti ökonomeetriapaketi analüüsi teostamiseks andmerida ning seda töödeldi vastavalt vajadusele *MS Exceliga*.

Käesoleva töö valmimisel soovin tänada dotsent Ako Saugat. Juhendamise käigus soovitas ta väga häid ja huvitavaid analüüsi meetodeid, mille tulemusel valmis tulemusterohke lõputöö, kus on võimalik teha erinevaid järeldusi.

1. FINANTSILINE SÄÄSTMINE JA INVESTEERIMINE INDIVIIDI TASANDIL

Säästmine on see osa sissetulekust, mida ei kulutata kulutuste katmiseks. Kuna keegi ei tea, mida tulevik tuua võib, siis on üsna loomulik, et sellise situatsiooni jaoks peab isik olema valmis ka rahaliselt. Selleks võib olla töö kaotus, ootamatud kulutused autosse, tervisehäire jne. Nende katteks ilma laenu võtmata on ratsionaalne luua endale hädareserv. Eelnev reserv on esimene tee finantsilisele kindlustundele. Kahjuks suuremal osal inimestel on hädareserv kas siis väga väike või olematu. Millegi ootamatu korral on väga lihtne langeda mittetahtlikesse võlgadesse ning maksma peab veel saadud laenule intresse. Piisava hädareservi olemasolu on üks teguritest, millega saab hinnata inimese finantskirjaoskust.

Teadlikkus ning teadmised erinevate finantsküsimuste puhul on finantskirjaoskus. Enamasti kasutatakse seda isiku tasandil. Finantskirjaoskus on teadmised, et võtta vastu teatud otsuseid finantsvaldkonnas nagu kinnisvara, kindlustus, investeerimine, säästmine, maksuplaneerimine ja pension. Samuti teadmised liitiintressist, finantsplaneerimisest, krediitkaardi toimimisest, ratsionaalsetest säästmisvõimalustest, raha ajaväärtusest jne. (Finantskirjaoskus)

Erinevates elutappides olevatel inimestel on enamasti ka erinevad põhjused säästmiseks. Keskkoolis õppival noorel enamasti puudub sissetulek ning keskendutakse koolile, sest vanemad on seda võimaldanud. Ilmselt on ka noori, kes käivadki tööl ning võimalik, et on sündinud teismeeas ka laps. Statistiliselt on selliseid noori vähem, kuid neil hakkab noore täiskasvanu elu varem ning enda finantsidega tegeletakse igapäevaselt. Need noored on autori seisukohalt ka kõige kriitilisemas seisus, sest nende finantskirjaoskus ei pruugi olla piisav. Haridussüsteem peaks võimaldama kõikidele inimestele neid teadmisi, seda enam, kui vanemad pole olnud eeskujuks ning elavad raskustes. Elus kipub nii olema, et teatud inimestel on suurem rikkus kui teistel. Isegi sarnaste sissetulekute, tervise, varade omamise jne suhtes on mõnel pensioniks rohkem kui teisel. Uuringud on leidnud, et need vahed ei ole nii kergelt selgitatavad juhuslike sündmuste abil (tervis, varad, sissetulek elu jooksul), vaid säästmisharjumused, kus elu jooksul ja eriti nooruses otsustavad teatud

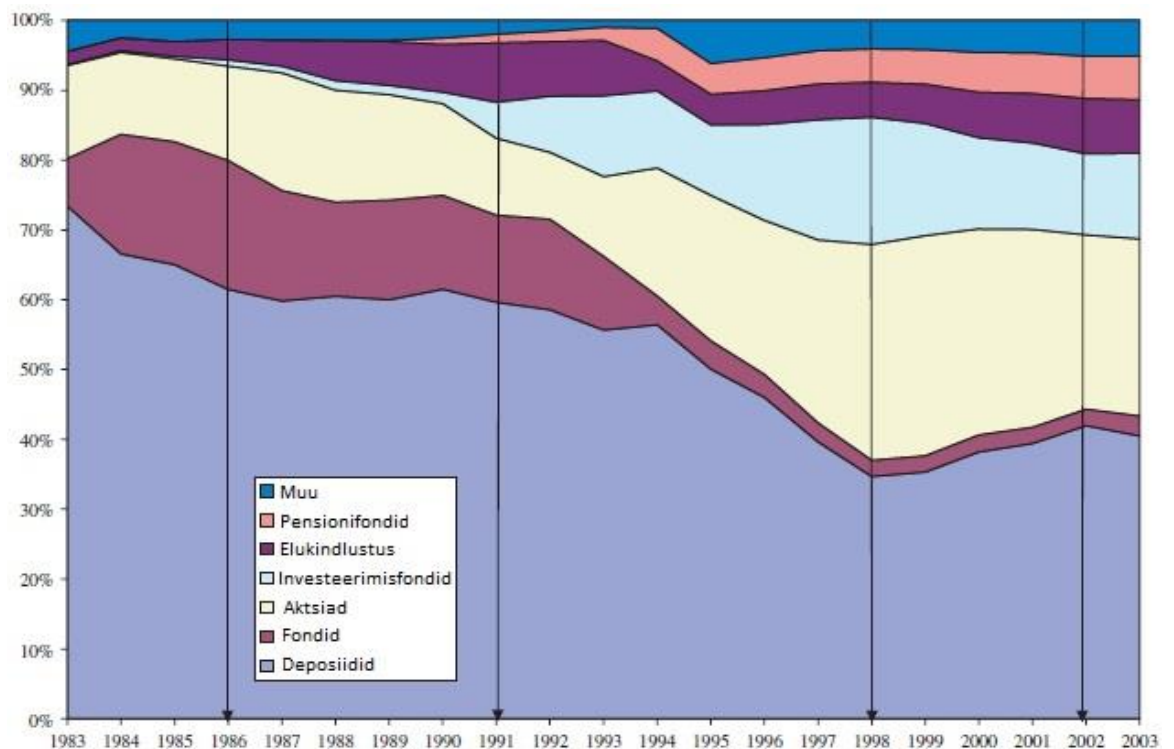
inimesed rohkem säästa kui tarbida (Crongvist, Siegel 2010, 2). See tähendab, et eriti oluline on säästmisharjumuste kujundamine juba väga noorelt. Siit võib näha lapsevanemate ratsionaalse finantsplaneerimise ja lapse õpetamise positiivne välismõju on lapse varakult arenevad harjumused rahaga ümber käia. Säästukonto avamine lapsele, et säästa ülikooliks, tavaline lapse hoiupörsas. Neid võimalusi on kindlasti veel, kuid suurimad tegurid on vanemad, haridussüsteem, sotsiaalsed standardid, sõbrad jt.

Eelmises lõigus olevaid tegureid saab suunata ja mõjutada, kuid inimesed erinevad geenide poolest. On uuritud erinevaid andmeid, kui suur osa on inimeste finantsiliste otsuste tegemistel seotud geenidega. Ühes uuringus leiti, et ligilähedaselt 25% indiviidide finantsiline riskialtius on seletatav geneetilistest erinevustest (Cesarini, Johanneson, Lichtenstein 2009, 3). Säästmisharjumuste puhul jagunevadki arvamused kaheks, kus üks osapool arvab, et pigem kõik on geneetiliselt nii nagu ta on ning seda on raske muuta ning teised, kes arvavad, et harjumusi saab pigem kujundada läbi teadmiste ning aruka kasvatamisega. Samas tundub, geneetilisele osale vastuväidete otsimine mitte väga tulemusterohke ning ressursi raiskamisena. See on ka põhjus, miks antud töös on uuritud harjumuste teket ning leida võimalikult varajases eas faktorid, mis aitavad finantskirjaoskusele ning säästmisharjumustele kaasa. Valmisolek riskida erinevates kontekstides kandub vanematelt lastele väga spetsiifiliselt ning seoses finantsidega, tervisega, karjääriga, autoga sõitmisega, vaba aja tegevustega (Dohmen, Falk, Huffman 2006, 3).

Pere efektid, mis on seotud vanemate suhtumisega enda laste tulevikku, siis ei muutu ainult laste säästmisharjumused, vanemad on murelikumad tuleviku suhtes ning investeerivad inimkapitali rohkem (Knowles, Postlewaite 2005, 24). Samuti on majandusteadlased teadlikud sellest, et vanemad mõjutavad suurel määral laste heaolu investeerides nende inimkapitali.

Franco Modigliani säästmise elutsükli teooria tähtsaim motiiv on raha kõrvale panna, et kindlustada enda pension. Elutsükli teooriale kohaselt riigi rikkus jaotatakse inimeste vahel nii, et väga noored saavad vähe, keskeas rohkem ning tipp on enne pensionile minekut. (Deaton 2005, 3) Elutsükli teooria on ka antud töö alustalaks, kus noortel on väiksemad sissetulekud ning ka väiksemad võimalused säästmiseks. Samas noores vanuses on selgelt eristatavad inimesed, kes planeerivad oma tulevikku varakult ning kes säästavad teadlikult pensioniks. Liigagi palju on kuulda arvamust, et miks pidada eelarvet, kui sissetulek veel väike ning pensioniiga nii kaugel ja sellega aega tegeleda veel küll. Kindlasti peaksid sellised

arvamused väga kiiresti inimeste, eriti noorte, peades muutuma. Väikese sissetuleku korral on väga hea näha kulukohti, mis laastavad eelarvet ning kust tekin eelarve puudujääk. Samuti noorena säästmisega alustades saab meie jaoks piiratud aega enda kasuks tööle panna ning investeerida parema tuleviku nimel. Investeerimisel on väga palju erinevaid positiivseid välismõjusid, mis aitavad kaasa majanduse arengule. Kuna antud töö on Eesti noorte kohta, siis Eesti majanduse vaatevinklist on investeerimine koduriiki üsna hea tava. Säästmine ja investeerimine käivad käsikäes, ehk säästmine on enamasti investeerimise eelduseks. Loomulikult saab investeerida ka laenates, kuid indiviidi tasandil ning antud töö eesmärk on vaadata just säästmist ning selle osa investeerimist. Hea ülevaate trendidest, kuhu paigutati varasid 30 aastat tagasi ja kümme aastat tagasi, on näha joonisel 1.

Joonis 1. Hispaania perede varade jaotus perioodil 1983 kuni 2003

Allikas: (Dominquez-Barrero, Lopez-Laborda 2007, 1119)

Suurima osakaaluga läbi aja on olnud deposiidid, mis on ajalooliselt pigem madala riskiga instrument. Tegemist üsnagi passiivse ja lihtsa variandiga, kus pole vaja eriti suuri teadmisi ja kogemust. Hispaania perede varade näitel on näha jõulist langustrendi, mis praeguses majandussituatsioonis on kindlasti süvenenud, sest mõnel juhul räägitakse ka

negatiivsetest intressidest, mis tähendab seda, et vara hoidmise eest tuleb peale maksta. Varade jaotamisel on eesmärgiks vähemalt katta või ületada inflatsiooni, seda eesmärgiga vähemalt säilitada ostujõud. Aktsiate osakaal on palju suurenenud, milleni on jõutud Interneti ajastu mõjul, kus aktiivseid tehinguid on võimelised tegema ainult arvutid ise. Inimesed saavad lihtsalt avada konto ning tehingute tegemiseks piisab enda nutitelefoni avada vastav aplikatsioon, seejärel sisestades oma tehingu kriteeriumid ja kinnitades. Autor usub ka seda, et noortel on võimalus panustada Eesti tulevikku investeerides Tallinna börsil noteeritud aktsiatesse. Tallinna börsi atraktiivsuse ja aktiivsuse vähenemine on juba teine uurimisteema, kuid eestlasena üks valikutest, kuidas enda säästusid investeerida. Pensionifondide osakaal on 1990. aastate algusest olnud Hispaanias suhteliselt stabiilne. Fondide puhul on valikuvõimalusi väga palju, kõik on tehtud automaatseks ning mugavaks. Noorel inimesel ei pruugi olla prioriteet aega kulutada aktiivselt portfelliga tegelemisele ja analüüsile, sellepärast on pensionifondid väga hea valik. Positiivne on ka see, et paljud erinevad pangad pakuvad väga erineva riskitasemega fonde. Indiviididel on nii palju võimalusi säästude investeerimiseks, tuleb selgeks teha enda investeerimisprofiil ning vastavalt tulemustele valida endale sobiv. Need võimalused loovad suure valikuvõimaluse ja konkurentsi, mis isiku haldustasudele mõjub positiivselt.

Investeerimise alustalaks indiviidi jaoks on ikkagi säästmine. Ei saa eeldada, et suur enamus hakkaks investeerimiseks laenama. Samas leidub inimesi, kelle jaoks on raha kõrvale panemine ning varade jaotamine loomulik elu osa. Oleneb isiku soovidest ning ajakasutuse eesmärkidest, kes soovib aktiivselt enda portfelli ise hallata ja kes valib passiivsema tee näiteks erinevate fondide toel. Kahjuks noorte puhul on levinud arusaam, et mida sa ikka säästad kui sissetulekutki õigupoolest pole ja mis teadmised noortel on investeerimisest. Ei olda veel oma elu peal ning sageli elatakse vanemate toetuste abil. Arutades noorte säästmisharjumuste teemat erinevas vanuses inimestega võis sellist arvamust välja lugeda just vanemate inimeste puhul, kes antud valimist jäid välja. Noorte tagasisideks oli see, et kindlasti väga oluline teema ning enamus tagasisidet andnutest pidasid valdkonna huvitavaks ning nägid kohti, kus nad sooviksid ka ise uusi teadmisi omandada ning enda tulevikku tõsisemalt kindlustama hakata. Autori arvamus on, et elades näiteks madalate kuludega koos vanematega ning teatud suuruse toetusega on võimalik väga edukalt ka säästa ja investeerida. Säästa näiteks kodulaenu sissemaksiks, enda koolitusteks, pensioniks, investeerimisportfelli loomiseks jne. Kui suuta sellistes tingimustes efektiivselt majandada enda finantse ning teha

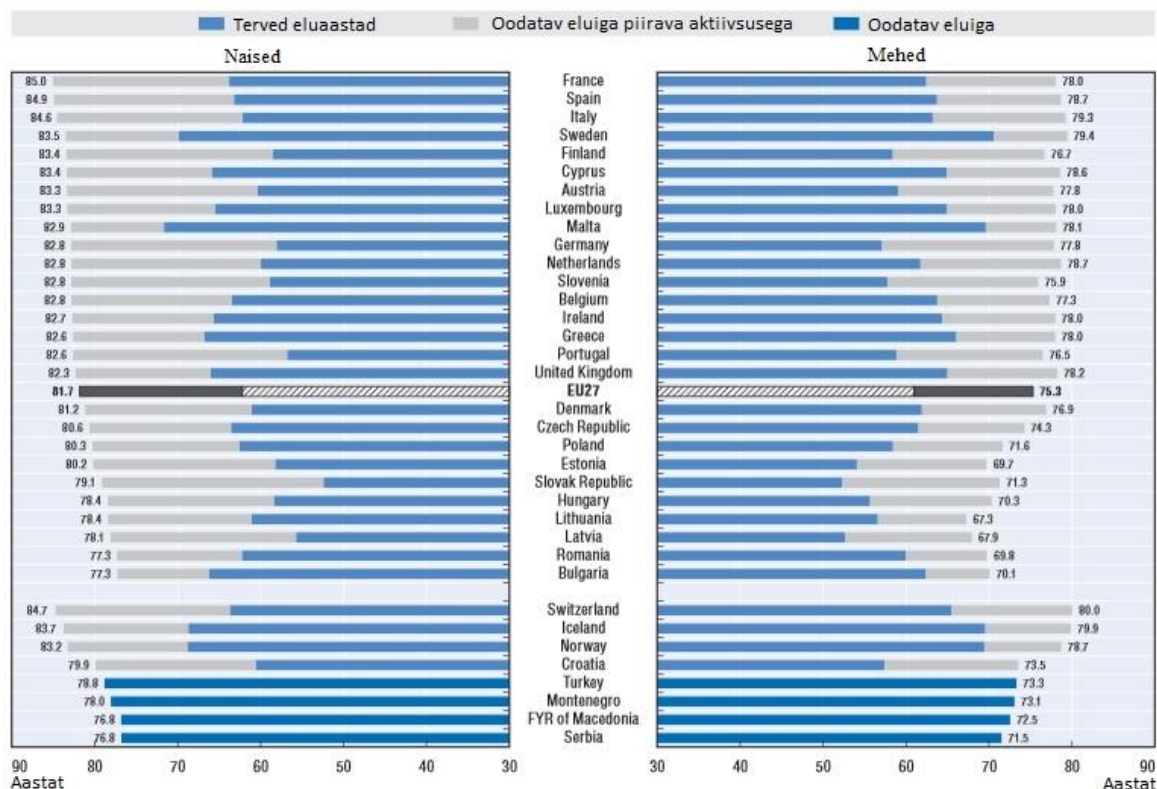
plaane tulevikuks, on selle võimendatud kasutegur edaspidi veel suurem. Milleeniumlaste generatsioon, kes on sündinud pärast 1980. aastat on väga huvitavas seisus, kus võimalusi, võrreldes meie vanematega on palju rohkem ning infot, mis meie ümber liigub igapäevaselt on Interneti avarustes tohutult. Noored peavad kohanema väga kiiresti muutuvate tingimustega majanduses ning innovaatilistes murrangutes erinevates valdkondades meie ümber. Katsumusi on palju, kuid peab säilitama ratsionaalsuse ning tegema tuleviku mõistes efektiivseid otsuseid.

1.1. Säätmine kui elustiil uueks standardiks

Teatud eluetapis võiks nii säätmine kui ka finantsplaneerimine saada harjumuseks või lausa elustiiliks. Kindlasti ei saa öelda, et säästa nii palju, kui sa suudad ning pane kõik raha kuskile peitu. Säätmine on ikkagi finantsplaneerimine tulevikuks, et investeerida enda raha ning kasutada mööduvat aega enda kasuks ära. Investeerimiseks on nii palju võimalusi ning väga paljudel juhtudel on võimalik toota kuskil grupis, Eestis või lausa terves maailmas lisandväärtust. Investeeringute valik oleneb paljuski indiviidi maailmavaadetest ning uskumustest, mida soovitakse toetada ning kus nähakse potentsiaali. Kuidas ikkagi noor laps suunata sellise elustiili poole ning varakult sisendada neisse piisav finantskirjaoskus ning säästmisharjumused? Eelpool mainitult ei saa olla raha seisma panemine kõige ratsionaalsem valik. Psühholoogid on üha suuremana näinud säästmisharjumuste teket positiivsena, kuna see jätab muudeks otsusteks rohkem aega ja vaimset ruumi, vähendab stressi ning seda on võimalik automatiseerida, mis muidu võib olla palju pingutust nõudev protsess (Pathak 2012, 3).

Võrreldes paarikümne aasta taguse ajaga, on inimeste oodatav eluiga kasvanud märgatavalt ning see survestab valitsusi pensioni teemadel ning ka inimesi endid, sest pensionil olev aeg suureneb, mis tähendab seda, et pensioniks kogutud säästud ning varad peavad ka kasvama. Samuti on teada ka see, et naised elavad meestest kauem. See peaks loogiliselt tähendama ka seda, et naised on pensionil kauem ning seda olulisem on selleks ajaks säästmise varem alustamine. Vananeva rahvastiku ja eluea pikenedes peaks olema säätmine tulevikuks varakult alustatav harjumus, mis noore täiskasvanu eas oleks juba elustiil. Selline elustiil mõjub positiivselt nii lähiskondlastele kui ka perele. Joonisel 2 on näha

OECD poolt koostatud ülevaadet oodatava eluea kohta, mis põhineb Eurostati 2012.a andmetel.

Joonis 2. 2008-2010 aasta keskmine oodatav eluiga ja terved eluaastad soo alusel

Allikas: (OECD 2012, 17)

Oodatava eluea jooniselt on näha, et oodatav eluiga Eestis naistel on 80,2 aastat ning meestel 69,7. EU27-le ja Soomele jääme me alla, kuid oleme ees nii Lätist kui ka Leedust. Vananeva rahvastiku faktorile annab omapoolset negatiivset tuge ka eestlaste väljaränne ning seda pigem noorte täiskasvanute osas. Sotsiaalkuludele avaneb suur surve, kuna pensionäride arv on suur ning tööeline elanikkond, kes katab neid kulusid väheneb. See kinnitab indiviidide personaalse säästmise olulisust, kus pensionisüsteemi jätkusuutlikkuse üle registreeritakse ajusid ning kannatajaks on noored, kes seisavad Eesti arengu eest.

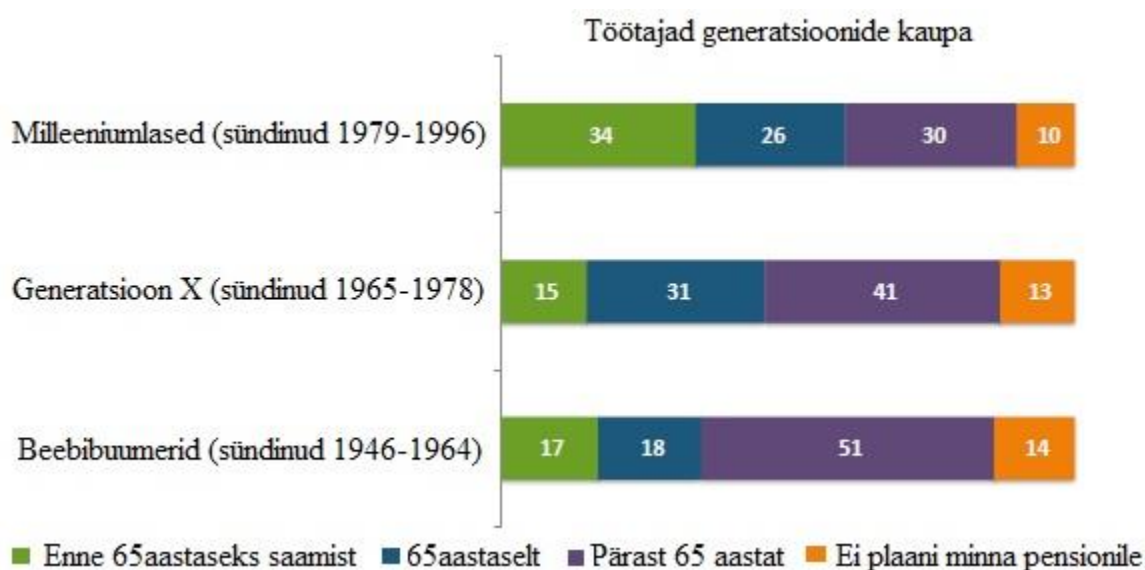
1.2. Säästmine finantsvabaduseni

Antud peatükk on võetud suunaks pensionini säästmisel, kus inimeste eesmärk vanaduspõlveks võiks olla finantsvabadus, kui isik kataks enda igapäevased kulud passiivsest sissetulekust. Eesti kontekstis tõusva pensioniea ning madala sündimuse kaasmõjul on eriti oluline finantsilise poole toetamine. Kahjuks ei ole väga jätkusuutlik jääda lootma II pensionisambale ning katta sellega 80% hetkel sissetulekust ka pensionieas. Seda olulisem on inimestel ise enda tuleviku eest vastutada ning ratsionaalse finantsplaneerimise korral olla finantsiliselt vaba juba enne pensionit, kas siis paar aastat või rohkemgi veel. Kõige halvemas olukorras on madala haridusega noored, kelle sissetulek terve tööea vältel on alla keskmise. Vanemate ning kooli roll teismeeas on seda olulisem. Säästmisharjumuste kujundamine varajases eas on suure mõjuga noore inimese edasises elutsüklis ning arengufaasides, seda eriti madalama sissetulekuga noorte puhul (Pathak 2012, 2).

Säästmise olulisusele ning pensionieale mõtlemise tõenäosusele aitab kaasa virtuaalne maailm. 2011. aastal tehtud uuringus osalesid vabatahtlikud noored, kelle välimus skänneeriti virtuaalsesse maailma ning seejärel töödeldi isikud 30 aastat vanemaks. Neil paluti hinnata seda, kui palju nad 40-aastaseks saamiseks plaanivad säästa, kui teatud sissetulekud on võetud aluseks. Kolm emotsiooni oli mõõdetud ka hetkelise sissetuleku ja pensionisäästude vahel. Inimene on kurvem, kui tema pensionisäästud on väiksemad suureneva hetkelise sissetuleku arvelt ning ka vastupidi. Mida suurem on pensioniks säästetud vara, seda õnnelikum on vanaduspõlve isik. Isikud, kes näevad enda emotsionaalseid reaktsioone ka tulevikus, säästavad olevikus ka rohkem kui need, kes ei suuda ennast vanaduspõlves ja vanemana veel näha. (Bailenson, Carstensen, Fox 2011, S32) Finantskäitumiselt on see uuringu tulemus ka oodatav ning loogiline. Miskipärast hakkavad osad noored vanaduspõlve visualiseerima varem kui teised. Suur osa hakkab sellele varem või hiljem mõtlema, kuid mingi osa ei suuda sellele ka 5-10 aastat enne pensioni mõelda, kus antud hetkeks on teatud põhjustel nii hädareserv kui ka säästud pensioniks olematud. Kindlasti vaesuspiiril elavad ning madalama haridustega inimestel on olukord raskem, isegi siis, kui mõeldakse pensionile on raske alampalga ja muude raskete asjaolude kaasmõjul enda pensioniiga finantsiliselt kindlustada.

Finantsvabaduseni säästmine on veel olulisem, kui inimene soovib pensionile jääda või teise sõnaga enam mitte töötada enne pensioniiga. Sel juhul on soov enda sääste kasutada varem ning miski peab teenima olemasolevatelt varadelt ka lisatulu. Muidugi võib säästetud vara nii suur olla, et piisab kontol hoidmisest, mis on muidugi väga väikese osa inimeste

võimalus. Kuidas mõtlevad noored teisiti, võrreldes meie vanematega? Erinevas vanuses sündinud inimesed jaotuvad generatsioonidesse. Selles töös on keskendunud milleeniumlaste või Generatsioonile Y, kes siis sündinud vahemikus 1980-1998. Ühes Ameerikas tehtud uuringus kasutati natukene teist vanuse piiri, kuid siiski annab väga hea ülevaate erinevate generatsioonide vahel ning näitab milleeniumlaste suuna tuleviku suhtes selgelt välja. Joonisel 3 ongi näha 3946 Ameerika Ühendriigi residentide ootused pensionile jäämise suhtes, mis on toodud välja erinevate generatsioonide kaupa protsentuaalselt.

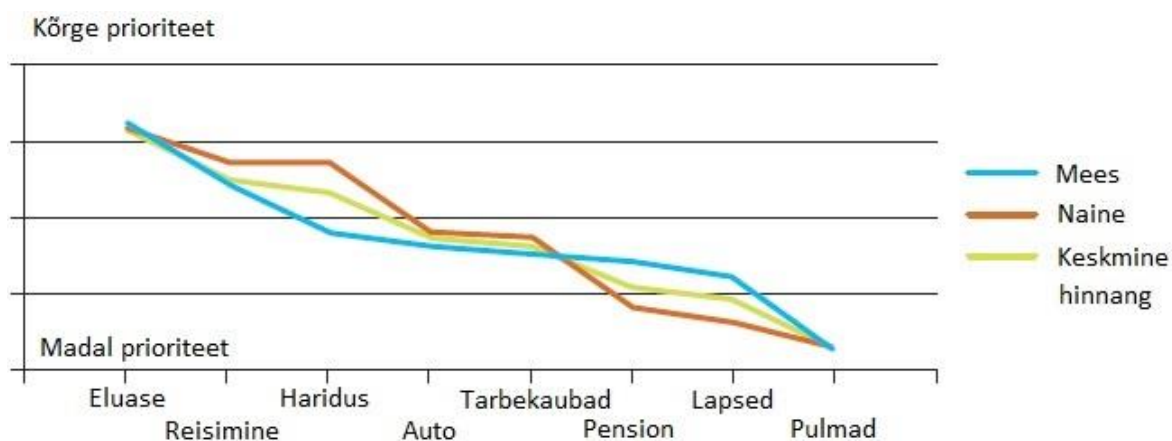
Joonis 3. Ameerika 3946 residentide vähemalt 18aastaste töötajate vastused protsentuaalsetes osakaaludes oodatava pensionile mineku ea suhtes

Allikas: (Collinson 2014, 31)

Esimese faktorina hakkab silma see, et milleeniumlased plaanivad ning usuvad, et lähevad pensionile enne 65-aastaseks saamist. Samuti kõige väiksema osakaaluga generatsioon, kes sooviks töötada ka pärast 65 eluaastat. Milleeniumlaste soov varem pensionile minna tähendab ka seda, et soovitakse olla finantsiliselt vabad enne selle eluaasta saabumist. Kindlasti prioriteedid ei pruugi käia nende soovidega samas suunas, kus finantsplaneerimine kaugemasse tulevikku on liiga madala prioriteediga ning säästetakse, et kohe noorena oleks võimalus kulutada.

1.3. Säätmisharjumused mujal maailmas

Võib väita, et üle Maailma on säästmisharjumused erinevad ning seda võrreldes arengumaade ja arenenud maadega. Selles alapeatükis on välja toodud erinev oluline info, mis tooks välja noorte suundasid finantsplaneerimisel ning leida positiivseid ja negatiivseid tegureid, mis mõjutavad harjumusi vastavalt nii heas kui ka halvast. Igapäevaelus teevad inimesed otsuseid vastavalt enda prioriteetidele, kulutades prioriteetsematele tegevustele rohkem aega ja energiat kui vähem prioriteetsetele. Kindlasti muutuvad inimese eelistused ajas ja seda peetakse loomulikuks. Vaadates noorte inimeste eelistusi ning otsuseid mõjutavaid faktoreid, võib kindlasti teha suure osa valimi puhul üsna paika panevaid järeldusi. Keskendudes säästmisele, siis tuuakse joonisel 4 välja 1178 noore vastaja tulemused, kus järjestati nende prioriteedid.

Joonis 4. Alates 1980.a sündinud Austraalia, Brasiilia, Hiina, Jaapani, Hollandi, Inglismaa ja Ameerika 1178 noore prioriteedid säästmiseks

Allikas: (The Generation Game: Savings for the New Millennial 2014, 25)

Antud joonisel on näha, mis on noorte eludes prioriteetsemad ja mis madalama tähtsusega. Samuti saab võrrelda soolisi erinevusi. Antud uuring on hea, kuna andmeid on üle maailma. Eluaseme osamakse kogumine, igakuise laenumakse tagamine või üüri maksmine on nii meeste kui ka naiste puhul kõige olulisem. Selles pole midagi üllatavat ning terve elu vältel keskmisest prioriteetsem. Reisimine alates 1980. a sündinud noorte puhul on suur tõusev trend. Palju võib ka Eesti noorte puhul tõdeda, kus minnakse pärast kooli lõpetamist

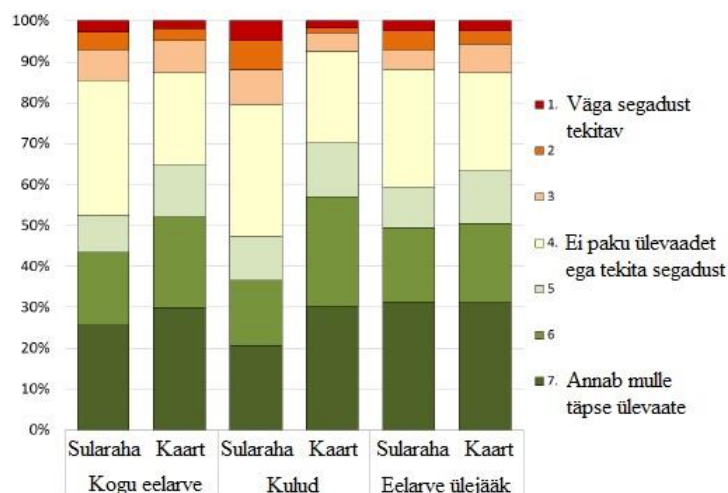
ajutiselt reisima ja töötama välismaale, paljude jaoks saab see pikemaks ajaks elustiiliks. Jooniselt tuleb välja, et mehed eelistavad reisimist haridusele, peavad seda prioriteetsemaks. See tulemus on autori jaoks üllatav, kuid samas ei saa selle vastu ka olla. Olles ka ise ennast üksi proovile pannud välismaises keskkonnas Kanadas, eesmärgiga saada välismaist töökogemust ning ka inglise keelt harjutada, siis usun, et paljudel juhtudel on see väga kasulik kogemus, mida koolist ei ole võimalik saada, kui ollakse õpingute vältel kodumaal. Samas väga tihe reisimine enamasti juhtudel tekitab survet ka eelarvele ning säästmisele. Pensioniks säästmist peetakse noores eas prioriteetsemaks kui laste ja pulmadega seonduvat. Kindlasti vanemas põlves noorte elu muutub, kus madala prioriteediga valdkonnad saavad kõrgema tasemega olulisuse. Loomulikult on laste mõju finantsidele suurem, kui nad sünnivad ja kasvavad. Samas pensioniks peaks olema konstantne ja regulaarne tegevus, mis tulevikku vaadates oleks väga kõrget tähelepanu vajav teema.

Noorte populatsioon vanuses 15-24 kasvab natukene alla 500 miljonist kuni 1,2 miljardini 2050. aastaks, kellest 90% elab arengumaades ning 80%, kas siis Aafrikas või Aasias (Ansong, Chowa, Johnson 2010, 1). Väga suur kasv ning osakaal arengumaades on uurimise suund. Kui suudetakse tõestada, et Aafrikas mõjuvad teatud tegurid või süsteemid finantskirjaoskusele positiivselt, siis suure tõenäosusega peaksid sellele tähelepanu pöörama ka arenenud maad. Uganda uuringus leiti, et majandusliku interventsiooni programm, mis sisaldab endas säästukontosid mõjub positiivselt noorte säästmisharjumustele (Ismayilova, Ssewamala 2009, 9). Antud valimis olevad noored on pärit vaesest piirkonnast ning säästetud summa on arenenud maadega võrreldes väikesed, kuid see tõestab seda, et majandusala investering inimkapitali muudab inimesi ratsionaalsemaks ning seda ka väga rasketes tingimustes, kus sissetulekud on madalad. Noorte inimeste populatsiooni kasv on ka märk finantskirjaoskuse olulisusest ja selle välja kujundamisest vähemalt teismeeas.

Finantskirjaoskuse areng pigem soosib säästmisharjumusi ning finantsplaneerimist. Noorte suunamine uute teadmiste poole finantskirjaoskuse või muude oskuste puhul tuleb see täiskasvanu eas kasuks ning selle mõjust peaksid kõik osapooled võimalikult varakult aru saama. Täidesaatva funktsiooni (vaimsed funktsioonid, mis on seotud tegevuse programmeerimisega, reguleerimisega ja kontrollimisega) arengu ajal areneb noorte suutlikkus planeerida, mõista vahet oleviku ning tuleviku vahel, viivitada kasu saamisega ja pärssida impulsse (Holmes, Pathak, Zimmerman 2011, 4). Nende funktsioonide arendamine noores eas peaks olema prioriteet. Kindlasti on koole ja peresid, kes on selles valdkonnas eeskujuks, kuid

keskenduma peaks puudujääkidele. Tulevase lapsevanemana peab ka autor väga oluliseks seda, et koolis pakutaks peale siinusteoreemide ka majandusmatemaatika poolt. Sama moodi pereelus võimalikult suureks eeskujuks olla ning suunata noor reaalsete probleemide ja väljakutsetega astuma varakult.

Indiviididel tuleb teha enda finantseesmärkide saavutamiseks või rahaliste probleemide ning üllatuste vältimiseks eelarve. Sageli saadakse eelarvestamise olulisust aru ekstreemsetel eluetappidel, kas siis enda eraelus või maailmamajanduses tervikuna. Antud töö küsitluses küsiti nii pere kui ka isiku eelarvestamise kohta ning sularaha või pangakaardi eelistusi. Ma usun, et enne finantskriisi oleksid eelarve pidamise vastused olnud kehvemad, ehk siis veel suuremal osal puuduks ülevaade enda kuludest. Ei saa olla ühel seisukohal, et sularaha kasutamine on näiteks parem või halvem. Nii sularaha kui ka pangakaart omab endas teatud positiivseid ning negatiivseid aspekte. Sularaha kasutades tekib ikkagi reaalne tehing enda rahaga, mis tuleb kauba või teenuse eest maksta. Inimene näeb enda raha, mille saab teine osapool enda kassasse. Võib öelda, et pangakaarti kasutades ei teki nii reaalset tehingut ning ei hakka nii kahju makstes. Mõeldes indiviidi eelarvele ning kulude selgeks tegemisele, siis võib arvata, et pisemaid oste sularahas on raskem eelarvestada kui pangakaarti kasutades ja *online* panka vaadates. Joonisel 5 on näha Hollandis tehtud uuringute tulemusi kogu eelarve, kulude ja eelarve ülejäägi arvestuse kohta, kas sularaha või deebetkaart annab parema ülevaate mugavamalt.

Joonis 5. 2012. a märtsi 1429 hollandlase hinnang sularaha ja deebetkaardi mõju eelarvestamisele

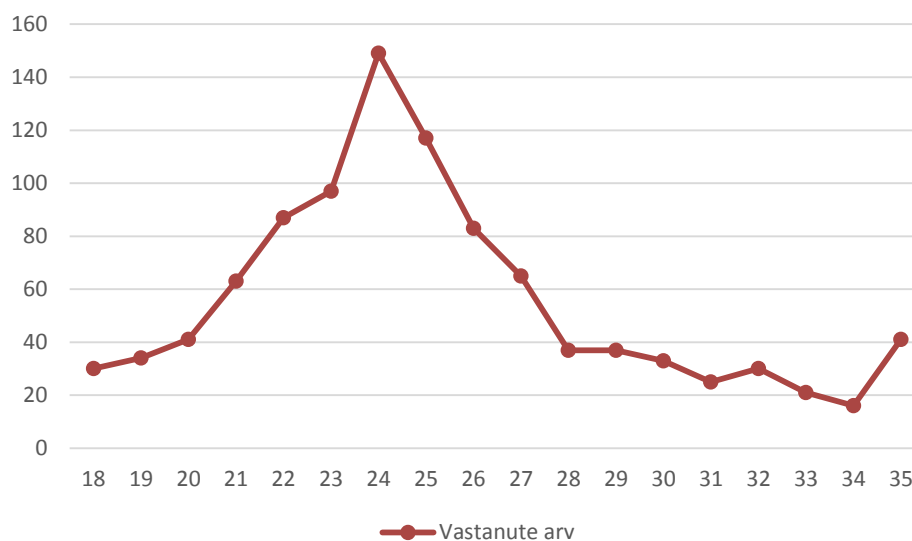
Allikas: (Hernandez, Jonker, Kosse 2014, 15)

Joonisel märgitud kogu eelarve on jooksvate kulude ja eelarve ülejäägi summa. Esialgu keskendume kulude raporteerimise poolt ning võrdleme mõlemat võimalust. Tulemustest on näha, et sularaha kasutamine on inimeste jaoks rohkem segadust tekitav ja ei anna nii head ülevaadet jooksvatest kulutustest. Deebetkaardi tulemusi vaadates selgub vastupidine, kus palju rohkem on hinnatud seda, kui hea ülevaate kaardi kasutamine annab ning on palju vähem segadust tekitav. Eelarve ülejäägi kontroll on jooksvate kulude kõrval ka oluline, sest ei saa tekkida olukorda, kus teatud elus olulised arved jäävad maksmata, kuna pole vajaminevaid ressursse, et need ära maksta. Eelarve ülejääki analüüsid ei ole inimeste arvamused nii erinevad kui kulude arvestamisel. Pigem võib öelda, et kaardi kasutamine on inimeste jaoks mugavam ja parema ülevaatega. Eestimaalased on euroala ühed aktiivsemad kaardiga maksjad. Kaardimakseid tehakse ühe inimese kohta kõige enam Soomes (225 makset aastas), Hollandis (170) ja Eestis (169). (Pangakaardid) Seega on eestlased sarnaselt hollandlastega kaarte eelistavam rahvas, kus sularaha jääb tahaplaanile. Järgnevas peatükis selgitame, kas Eesti noorte puhul kehtib sama. Antud kahele uuringule toetudes võib püstitada hüpoteesi, et suurem enamus eelistab pangakaarti.

2. ANDMED JA METOODIKA

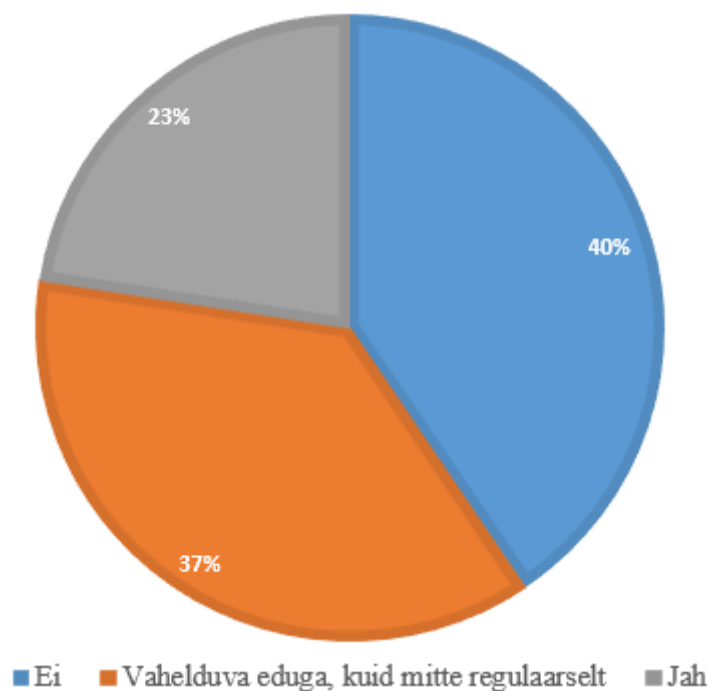
2.1. Andmete töötlemine ja kirjeldav statistika

Andmete leidmiseks ja kogumiseks valiti küsitlus, kus 18-35aastased Eesti noore vastasid 30 küsimusele. Enamus küsimustest püüdsid välja selgitada finantskäitumist ning selle kõrvale ka muud näitajad, mis iseloomustavad eri indiviidide elustiili. Küsitlus loodi *Google Forms* lehel ning lõputöö koduleheks sai RiskInvest finantsportaal, kuhu lisati kõik lisainfo antud magistritöö etappide ja tulemuste kohta. Kindlasti säilivad tulemused ning kokkuvõtted samal lehel, kuni portaal toimib. Tulemused peavad jääma vabalt kättesaadavaks ning loodetavasti teema tähtsus mõjutab nende tulemuste lugemist ka positiivselt. Küsitlusele vastuste kogumiseks jagati RiskInvest lehe linki ning seda erinevates sotsiaalmeedia kanalites ning enamasti inimestega personaalselt suheldes ning infot jagades. Personaalne info jagamine oli kõige suurema osakaaluga, kus individuaalselt räägiti tuhandete noortega, kellega lühemalt ning kellega pikemalt. Samuti olid abiks erinevate valdkondade foorumid. Vastuste kogumise käigus tekkis ka palju erinevaid arutelusid. Positiivseks kujunes see, et enamuse jaoks on tegemist väga olulise teemaga ning mõni on hakanud üritama, et enda finantside ning nende planeerimisega aktiivselt tegeleda. Samuti näidati üles huvi, et ka tulemustega tutvuda. Võimalik, et osad ütlesid seda puhtalt viisakusest, kuid paljud kindlasti ka mõtlesid seda. Samuti enda kogemusest võin öelda, et nendele küsitlustele, millele autor vastanud on, ei saa kunagi tulemusi näha. Tavaliselt ei tea, kust neid leida või pole kindlat allikat. Sellepärast otsustasingi kindla portaali kasuks, et tulemused jõuaksid võimalikult paljudeni. Samuti on väga ülevaatlikud infograafikud, mis võiks olla nii eesti kui ka inglise keeles. Väga visuaalne ja mugav ülevaade tulemustest, millele võib iga inglise keelt oskav inimene silma peale visata ning seda üle terve Maailma. Kogutud vastused laeti alla *MS Exceli* faili, kus neid töödeldi ning tehti erinevaid arvutusi. Töötlemine oli vajalik, et andmeid saaks edasi töödelda ning kasutada ökonomeetriapaketis *Gretlis*. Nüüd lähemalt kirjeldavast statistikast. Joonisel 6 on näha vastanute sooline osakaal vanuseti.

Joonis 6. 1006 Eesti noore vanuses 18-35 eluaastat küsitlusele vastanute vanuseline osakaal
Allikas: Autori koostatud lisas 1 toodud andmete alusel

Jooniselt on näha, et 24aastaseid vastanuid oli kõige rohkem. Eelneva põhjuseks on kindlasti see, et selles vanusevahemikus on sotsiaalmeedia kasutajad väga palju kui mitte kõige rohkem. Sooline osakaal antud andmete põhjal on 47,3% mehed ja 52,7% naised. Eesti Statistikaameti andmebaasist näeme, et vanuses 20-34 on naiste osakaal ligikaudu 51,6% (Stat). Võib öelda, et osakaalud on väga ligilähedased ning andmed ning tulemused peaksid kirjeldama hetke seisuga pigem hästi. Küsitlusele vastas 54 naist rohkem kui meest ning kokku 1006 Eesti noort vanuses 18-35 eluaastat, mille hulgas on ka autor ise. Sealhulgas 69 inimest valisid enda hariduseks alg- või põhihariduse, mis tegi osakaaluks vastavalt 6,9%, seda võrreldes 429 (42,6%) inimesega, kes on kõrgharidusega. Valimi maht N on 66. Üheks töö eesmärgiks on tuua välja igakuise eelarve koostamise plussid. Samas hetkel on seis pigem negatiivne kui positiivne. Järgmisel joonisel on näha osakaalud, kas noored peavad igakuist eelarvet regulaarselt või mitte.

Joonis 7. 1006 Eesti noore vanuses 18-35 eluaastat küsitlusele vastanute osakaalud igakuise eelarve pidamisest

Allikas: Autori koostatud lisas 1 toodud andmete alusel

Jooniselt 7 on näha, et eelarvet peab regulaarselt kõigest 23% noortest. Kas võtta vahelduva eduga eelarvestamine ka positiivseks või mitte on iga inimese enda valik. Isiklikult arvan, et mõni kuu eelarve tegemine ja siis pool aastat ei olda kursis, ei too sellist kasutegurit nagu ta peaks. Vastamiste osakaalud on noortel ikkagi paigast ära, sest nende noorte osakaal, kes eelarvet ei pea on suurem nendest, kes seda teevad. Arvamusele, et noored õpilased teenivad nii vähe ja elavad kodus on mõttetu eelarvet teha, siis autori jaoks on see parim aeg alustamiseks, kus enamasti madalate kuludega oleks võimalik saada ülevaade nii jooksvatest sissetulekutest kui ka väljaminekutest. Kindlasti on eelarve koostamisel palju positiivseid mõjusid nii finantsidele kui ka indiviidile või perele. Antud töö eesmärgiks on need aspektid ka välja tuua, lootes kümne aasta pärast samat valimit küsitledes leida vastused, kus suurem enamus tegeleb finantsplaneerimisega ning on kursis finantsidega, kannab ratsionaalsust ka lastele edasi, neid mõjureid on kindlasti veel, kuid ei jää nendele pikalt pidama. Järgnevatel tabelites 1 ja 2 on toodud ülejäänud kirjeldavad suurused, millest järgmises on toodud arvuliste muutujate jaotust kirjeldav tabel.

Tabel 1. Kvantatiivsete muutujate jaotust kirjeldavad suurused

Muutuja	Keskmine	Standardhälve	Miinumum	Maksimum
Vanus	25,243	4,136	18	35
Töökogemus aastates	4,037	2,604	1	7
Laste arv	0,287	0,634	0	3
Hädareserv eurodes	1183,900	1423,470	0	3750
Kuu kuu keskmine igakuine sissetulek	999,503	680,553	125	2375
Kuu kuu keskmine igakuine säästuprotsent	10,156	10,641	0	28

Allikas: Autori arvutused

Kuna enamike küsimuste vastused ei ole arvuliselt mõõdetavad, siis kirjeldavate suuruste tabelid on kiire ülevaate saamiseks. Miinumum ja maksimum näitavad ära vastava muutuja väärtuste vahemiku, kus jagunesid vastusevariandid. Küsitluses olid vastusevariandid antud vahemikena, mille hulgast vastajad valisid endale sobiva. Kuna neid vahemikke ei saa ökonomeetrilistes mudelites kasutada, siis leiti vahemike keskpunktid. Kvalitatiivsete tunnuste statistika ehk küsitluste küsimuste vastanute arvud, osakaalud ning väärtused, mida kasutati mudelites on välja toodud lisa 2. Tabelist 1 selgub, et keskmine vastaja vanus on 25,2 aastat. Kui vaadata töökogemust aastates, siis vähemalt viieaastase töökogemusega noorte osakaal on 37,7% ning kuni aastase kogemusega 18,6%. Seega on enamusel noortest piisav töökogemus ning raha on teenitud mitmeid aastaid. Kuna valimi keskmine vanus on madal, siis pole üllatav, et 80% noortest pole lapsi ja ainult 12 inimesel on vähemalt kolm last. Tuleks rõhutada seda, et kolmandikul pole aimu, kas neil jääb raha igakuiselt üle või kui jääb, siis ei teata, kui palju. Kui viiendikul noortest on kuni aastane töökogemus, siis on ka loomulik, et sissetulekud on minimaalsed või puudulikud ning ei saa eeldada, et juba on olemas hädareservid ning säästus. 24,3% vastasid, et neil puudub hädareserv, mis kinnitab ka eelnevalt.

Tabel 2. Kvantitatiivsete muutujate jaotuse asümmeetria- ja püstakuse kordajad

Muutuja	Asümmeetria-kordaja	Püstakuse kordaja
Vanus	0,628	-0,083
Töökogemus aastates	-0,075	-1,573
Laste arv	2,277	4,583
Hädareserv eurodes	0,959	-0,714
Kuu kuu keskmine igakuine sissetulek	0,735	-0,461
Kuu kuu keskmine igakuine säästuprotsent	0,620	-1,152

Allikas: Autori arvutused

Kui püstakuse kordaja on null, siis see vastab normaaljaotusele. Kõige lamedam on töökogemus aastates ning kõige suurema püstakuse on laste arv. Vanuselise jaotuse püstakus on kõige lähemal normaaljaotusele. Esiolsetest vastustest sai muutmata kujul kasutada edaspidistes mudelites vanust ja laste arvu. Teiste kvantitatiivsete tunnuste korral tuli leida vahemike keskpunktid, need arvutused viidi läbi *MS Excelis*. Kõikide tunnuste jaoks loodi ka lühendid, mis tegid nii analüüsi kui ka kokkuvõtlike tabelite koostamise mugavamaks. Tabelis 3 on toodud kvantitatiivsete tunnuste ühikud ja lühendid.

Tabel 3. Ökonomeetrilistes mudelites kasutatavad kvantitatiivsed tunnused koos ühikute ja lühenditega

Kvantitatiivne tunnus	Ühik	Lühend
Vanus	aastates	Vanus
Töökogemus	aastates	Tookogemus
Kas Teil on lapsi?	arvuliselt	Lastearv
Kui suur on Teie eelneva 6 kuu keskmine igakuine sissetulek?	eurodes	Kuuekuukesksissetulek
Mitu protsenti sissetulekust olete keskmiselt viimase 6 kuu jooksul kuus säästnud?	protsentides	Kuuekuukesksaastuprotsent
Kui suur on Teie hädareserv ootamatute kulude katteks?	eurodes	Hadareserv

Allikas: Autori koostatud

Kvantitatiivsete tunnuste väärtused leiata lisas 1, kus on näha nii küsitluses olnud vastusevariandid kui ka tunnuste väärtused, mida kasutati ökonomeetrites mudelites. Vanuse tunnused kattuvad nii küsitluses kui ka mudelites, teised muutujate väärtuseid tuli mudelis kasutamiseks mingil määral muuta.

2.2. Mudelites esinevad muutujad ning püstitatud hüpoteeside kontrollimine

Küsitluse tulemused ning kõik vastusevariandid on edasiste mudelite jaoks olulised ning need tuleb ette valmistada kujule, et neid saaks kõiki edukalt kasutada koostatud ökonomeetrites, mudelites. Seega tuleb töödelda andmed sobivale kujule ning kasutada kõikide valikute puhul ka lühendeid, mida kasutada ökonomeetriapakettis *Gretl*. Alguses kodeeriti kõik tekstina esinevad vastusevariandid arvulisteks, vastavalt 1, 2, 3 jne. Küsimuste puhul, kus vastusevariandid ei ole intervallskaalas, tuleb nende kasutamiseks ökonomeetrites mudelites luua vastavad fiktiivsed muutujad. Kvalitatiivsete tunnuste mudelisse panekuks kasutatakse fiktiivseid muutujaid. Sellisteks muutujateks on näiteks: kas mees või naine, kas immigrant või mitte, kas abielus või mitte jne. (Eke, B.). Näiteks selles töös oli olemas küsimus soo kohta. Alguses muudeti teksti kujul olevad vastusevariandid mees ja naine vastavalt arvudeks 1 ja 2. Fiktiivne tunnus on kaheväärtuseline tunnus: 0 või 1. Kui kvalitatiivsel tunnusel on n erinevat väärtust, siis vabaliige ja $n-1$ kaheväärtulist fiktiivset tunnust. (Boer, Dijk, Franses 2004, 303) Kõik fiktiivsed tunnused on toodud välja kolmandas lisas, kus on ka välja kirjutatud vastava tunnuse lühend, mida saab kasutada *Gretli* ökonomeetripaketi edasises analüüsis ning visuaalselt paremate kokkuvõtlike tabelite koostamisel. Küsimusele kumba eelistate rohkem, kas sularaha või pangakaarti, on antud lisas näha fiktiivse tunnuse all sularaha ning lühendiks on kõrval $D_{\text{sularahavspangakaart}_1}$, mis tähendab, et sularaha on väärtusega üks ning muu ehk siis pangakaart on väärtusega null. Sarnane lähenemisviis kehtib ka teiste tunnuste korral.

Püstitatud hüpoteeside kontrollimiseks koostati viis erinevat mudelit ning kõik erinevate sõltumatute muutujatega. Arvulised muutujad nagu näiteks „vanus“ saab eemaldada mudelist lihtsalt, kui vastav muutuja pole statistiliselt oluline, kui küsitluse küsitlused, kus on mitu erinevat vastusevarianti ning tekstina on see protsess keerulisem. Nende küsimuste jaoks loodi fiktiivsed muutujad, mis kirjeldavad ühe küsimuse variante ning neid ei saa üks haaval

mudelist eemaldada. Siis tuleb silmas pidada seda, et kas kõik teatud küsimusega muutujad tuleb eemaldada või siis tuleb mõned fiktiivsed tunnused kokku panna, luues uue tunnuse ning testida statistilist olulisust. Sissejuhatuses formuleeritud hüpoteesides on nimetatud erinevad tunnused, mis autori arvates peaksid sõltumatut tunnust mõjutama. Nende hüpoteeside kontrollimiseks tuleb läbi viia vastava ökonomeetrilise mudeli hindamine ning testida t -testiga, kas vastavad tunnused on statistiliselt olulised. Kui vastav seletav tunnus on statistiliselt oluline (t -testi nullhüpotees on ümber lükatud), võib järeldada, et tunnus mõjutab funktsioontunnust. Pärast seda saab teha juba järeldusi, kas hüpotees vastu võtta või tagasi lükata. Samuti võib tekkida järeldusi, mida pole kirjutatud hüpoteesidesse ning analüüsist tuleb palju üllatusi välja. Järgnevalt on välja toodud viis sissejuhatuses püstitatud hüpoteesi, millele on lisatud vastavad muutujad või küsimuste valikuvariandid, mis neid mõjutajaid kinnitavad või tagasi lükkavad.

Hüpotees 1: hädareservi suurus sõltub haridusest, sissetulekust, eelarve koostamisest, kolmandasse pensionisambasse investeerimisest, soost, majandusõppe läbimisest, distsiplineerimisest teismeeas. Hüpoteesi kontrollimiseks hindame mudelit, kus hädareservi suurus eurodes on sõltuv muutuja ning kasutati vähimruutude meetodit. Vastavate tunnuste mõju leiab kinnitust, kui tunnus on mudelisse jäänud ning on statistiliselt oluline. Hariduse puhul loodi fiktiivsed muutujad, kus kõrgem haridus peaks hädareservi suurusele positiivselt mõjuma. Sissetuleku jaoks leiti vastusevariantides esinenud vahemike keskpunktid, kus kõrgem sissetulek suurendab hädareservi. Sarnaselt on ka teiste tunnuste kontrollimisega ning tulemusi tõlgendatakse tulemuste peatükis.

Hüpotees 2: igakuine säästmisprotsent sõltub haridusest, sissetulekust, eelarve koostamisest, kolmandasse pensionisambasse investeerimisest, soost, majandusõppe läbimisest, distsiplineerimisest teismeeas, laste arvust. Hüpoteesi kontrollimiseks hindame mudelit, kus igakuine säästmisprotsent on sõltuv muutuja ning meetodiks samuti vähimruutude meetod. Kõikide hüpoteeside jaoks saab kindlasti kõiki vastusevariante kasutada, et luua veel ja veel hüpoteese, kuid kasutati kõige olulisemaid, mis täidaksid uurimistöö eesmärgi ning tooksid välja murekohad noorte eestlaste finantskirjaoskuses. Kõrgem haridus peaks mõjuma säästmisele positiivselt, samuti on suure tõenäosusega ka nende sissetulek suurem. Võib ka eeldada, et säästjad on paremad finantsplaneerijad ning koostavad igakuist eelarvet. Sugu on huvitav vaadata iga koostatud mudeli korral, kas

palgalõhe toetab ka säästmisharjumusi ning leida, kas mehed alustavad vanaduspõlve peale mõtlemisega varem kui naised.

Hüpotees 3: noored, kes alustavad pensioni peale mõtlemise ja säästmisega varem on kõrgemalt haritud, on mehed, taskuraha range kontroll teismeeas, vanemad peavad eelarvet. Hüpoteesi kontrollimiseks hindame mudelit, kus sõltuvaks tunnuseks on vastus küsimusele „Kas olete mõelnud vanaduspõlveks lisa säästmisele“. Kuna selle küsimuse vastusevariandid on järjestusskaalas, kasutati järjestatud logit mudelit. Lähemalt tutvustatakse seda mudelit alapeatükis 2.4. ning välja on toodud ka tabelis sõltuv ja sõltumatud tunnused. Selles mudelis loodetavasti selgub, et teismeeas on juba teatud faktorid sellised, mis mõjuvad pensioniks säästmisele positiivselt, eelkõige varajasema alustamisega. Kõige suurem huvi on näha, kas vanemad või laste kasvatajad on olnud mingil määral positiivseks eeskujuks enda pere eelarvet planeerides, kontrollides enda laste kulutusi ja muud tunnused, mis võiksid positiivset mõju avaldada.

Hüpotees 4: isikueelarvet koostavad noored, kellel on kõrgem haridus, nende sissetulekud on suuremad, nende vanemad peavad eelarvet, nende taskuraha kasutamist kontrolliti ning distsiplineeriti vähem kulutama, laste arvust, majandusõppe läbimisest. Hüpoteesi kontrollimiseks hindame mudelit, kus sõltuvaks muutujaks on küsimus „Kas Te peate igakuist eelarvet“. Vastusevariante oli kokku kolm, mis olid järjestusskaalas, ning seega sarnaselt kolmanda hüpoteesiga kasutati järjestatud logit meetodit.

Hüpotees 5: kolmandasse pensionisambasse investeerimine sõltub haridusest, sissetulekust, eelarve koostamisest, soost, majandusõppe läbimisest, laste arvust, vanemate eelarvestamisest. Hüpoteesi kontrollimiseks hindame mudelit, kus sõltuvaks muutujaks on küsimus „Kas investeerite kolmandasse pensionisambasse“. Vastavad vastusevariandid olid „ei“ ja „jah“, mis kodeeriti väärtusteks „0“ ja „1“. Kuna see on kaheväärtuseline tunnus, siis kasutati binaarset logit mudelit. Selle mudeli puhul saab informatsiooni nende noorte kohta, kes on juba lisa investeerimisvõimalusi enda jaoks leidnud. Kuidas mõjub näiteks inimese vanus, laste arv, sugu jt tunnused seda, kas inimene investeerib ja peab kolmandasse pensionisambasse säästmist vajalikuks.

Järgnevates peatükkides on täpsemalt juttu erinevat tüüpi ökonomeetrilistest mudelitest, mida töös kasutati. Millised on mudelites sõltuvad muutujad, nende väärtused. Samuti kõik lisandunud sõltumatud tunnused, mis vastava mudeli esimesse versiooni lisati.

Vähendamaks segadust on hüpoteesi number ka vastava mudeli number, kui analüüsime mudelit X, siis see mudel jaguneb omakorda mudeliteks 1, 2, 3 (mudeli versioonid) jne.

2.3. Vähimruutude meetod

Esimese ja teise hüpoteesi kontrollimiseks kasutati harilikku lineaarset mudelit. Seda mudelit saab kasutada siis, kui sõltuv tunnus on intervallskaalas. Lineaarse regressioonimudeli üks lihtsamaid meetodeid ning samuti enamkasutatavaid meetodeid on vähimruutude meetod (Paas 1995, 153). Antud meetodit sai kasutada kahe mudeli testimisel, milleks on hädareservi suuruse ja igakuise säästmisprotsendi mudel. Esimese mudeli sõltuvaks muutujaks on väärtused eurodes ning teise mudeli korral protsentides. Igal vastajal on enda valitud väärtused, mis tähendab, et saab kasutada vähimruutude meetodit. Vähimruutude meetodi korral määratakse regressioonimudeli parameetrid selliselt, et juhusliku Y mõõdetud väärtuse Y_i ja mudeli abil leitud hinnangute \hat{Y}_i hälvete ruutude summa (S) oleks minimaalne (Paas 1995, 154):

$$S_{min} = \min_{b_0, b_1} \sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2 \quad (1)$$

kus

n – valimi maht,

Y_i – sõltuva muutuja väärtused i -ndal objektil,

\hat{Y}_i – sõltuva muutuja prognoositud väärtus.

Lineaarse regressioonimudeli:

$$\hat{Y}_i = b_0 + b_1 X_i \quad (2)$$

Parameetrid b_0 , b_1 on leitavad järgmiselt (Paas 1997, 54):

$$b_0 = \bar{Y} - b_1 \bar{X} \quad (3)$$

$$b_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2} \quad (4)$$

kus

X_i – sõltumatu muutuja väärtused i -ndal objektil,

\bar{X} – sõltumatu muutuja keskmine.

Hädareservi suuruse ja igakuise säästmisprotsendi mudeli kasutamist piirab mudeli statistiline usaldatavus. Valim peab jääma teatud piiridesse, et tulemusi saaks ka täpsemalt arvutada ja järeldusi teha, kui ei jää piiridesse, siis ei ole tulemused statistiliselt olulised ja mudeli usaldatavus on küsimärgi all. Regressioonimudeli usaldatavuse kontrollimisel kasutatakse kõige enam R. Fisheri F-kriteeriumit (Paas 1995, 160). Antud töös on mudeli usaldatavuse kontrollimiseks kasutatud lubatavaks eksimuse tõenäosuseks 5% ehk siis olulisuse nivoo 0,05.

2.3.1. Hädareservi suuruse mudel

Mudel koostati eesmärgiga kontrollida esimest hüpoteesi. Mudelis kasutatud muutujad on välja toodud tabelis 4, kus Y_1 on sõltuv ja X sõltumatu muutuja (- ei kasutatud vastavas mudelis). Sõltuvaks muutujaks on Hädareserv, mille tunnuse väärtused on leitavad lisast 2. D-tähega algavad fiktiivsed tunnused, mida mudelist kasutati on koos selgitustega lisas 3.

Tabel 4. Hädareservi suuruse mudeli sõltuv ja sõltumatud muutujad

Lühend	Mudel 1	Lühend	Mudel 1
Vanus	X	DLastedistsip_1	X
Tookogemus	X	DLastedistsip_2	X
Lastearv	X	DLastedistsip_3	X
Kuuekuukesksissetulek	X	DVanemaeelarve_1	X
Kuuekuukesksaastuprotsent	Y2 (X)	DVanemaeelarve_2	X
Hadareserv	Y1 (X)	DVanemaeelarve_3	X
DSugu_1	X	Isikueelarve	-
DHaridustase_2	X	DIsikueelarve_1	X
DHaridustase_3	X	DIsikueelarve_2	X
DHaridustase_4	X	DSaastminemillegiostuks_2	X
DToosuhe_1	X	DSaastminemillegiostuks_3	X
DToosuhe_2	X	DSaastminemillegiostuks_4	X
DToosuhe_3	X	Saastminevanaduspolveks	-
DToosuhe_4	X	DSaastminevanaduspolveks_2	X
DToosuhe_5	X	DSaastminevanaduspolveks_3	X
DToosuhe_6	X	DSaastminevanaduspolveks_4	X
DSularahavspangakaart_1	X	DSaastminevanaduspolveks_5	X
DPerekonnaseiselmistingimuse_1	X	DKolmaspension_1	X
DPerekonnaseiselmistingimuse_2	X	DVanaduspolveksissetulekuvastu_1	X
DPerekonnaseiselmistingimuse_3	X	DVanaduspolveksissetulekuvastu_2	X
DPerekonnaseiselmistingimuse_4	X	DVanaduspolveksissetulekuvastu_3	X
DPerekonnaseiselmistingimuse_5	X	DKodulaen_1	X
DSuitsetamine_1	X	DKodulaen_2	X
DKasolimajandus_1	X	DKodulaen_3	X
DMajanduskohustuslikuks_1	X	DKodulaen_4	X
DMajanduskohustuslikuks_2	X	DHasartmangud_2	X
DTaskurahateismeeas_2	X	DHasartmangud_3	X
DTaskurahateismeeas_3	X	DKiiralaenud_1	X
DKuikauaksjatkustaskuraha_2	X	DKiiralaenudereguleerimine_1	X
DKuikauaksjatkustaskuraha_3	X	DOppelaen_1	X
DKuikauaksjatkustaskuraha_4	X	DOppelaen_2	X
DTaskurahakontroll_1	X	DOppelaen_3	X
DTaskurahakontroll_2	X	DHadareservihoidmine_1	X
DTaskurahakontroll_3	X	DHadareservihoidmine_2	X

Allikas: Autori koostatud

Esimese hüpoteesi kontrollimiseks peaksid olema statistiliselt olulised järgmised muutujad: DHaridustase_4 (kõrgharidus) positiivse koefitsiendiga, Kuuekuukesksissetulek positiivne, DIsikueelarve_1 (peab eelarvet) positiivne, DKolmaspension_1 (investeerib sambasse) positiivne, DSugu_1 (mehed) suurem reserv, Dkasolimajandus_1 (jah) positiivne ja DTaskurahakontroll_3 (kontrolliti täpselt kulutusi) positiivne mõju reservile. Eelnevad tunnused sai hüpoteesi kontrollimiseks püstitatud. Kindlasti on ka teisi statistiliselt olulisi muutujad, mis mõjuvad vastavalt positiivselt või negatiivselt hädareservile.

2.3.2. Igakuise säästmisprotsendi mudel

Säästmisprotsendi ökonomeetiline mudel koostati eesmärgiga testida teist hüpoteesi. Mudelis kasutatud muutujad on välja toodud tabelis 4, kus Y2 on sõltuv ja X sõltumatu muutuja (- ei kasutatud vastavas mudelis). Sõltuvaks muutujaks on Kuuekuukesksaastuprotsent, mille tunnuse väärtused leiata lisast 2. D-tähega algavad fiktiivsed tunnused, mida mudelis kasutati on koos selgitustega kolmandas lisas.

Teise hüpoteesi kontrollimiseks peaksid positiivse koefitsiendiga ning statistiliselt olulised olema järgmised muutujad: DHaridustase_4 (kõrgharidus), Kuuekuukesksissetulek, DIsikueelarve_1 (peab eelarvet), DKolmaspension (investeerib sambasse), DSugu_1 (mehed), DKasolimajandus_1 (jah), DTaskurahakontroll_3 (kontrolliti kulutusi täpselt) ja DLaste arv_1. Nendele muutujatele võib lisada teisi, olenevalt sellest, kas koefitsient on positiivne või negatiivne.

2.4. Järjestatud logit mudel

Järjestatud logit mudelit kasutatakse, kui sõltuv tunnus on järjestusskaalas, millel on rohkem kui kaks taset. Neid mudeleid on antud töös kaks, esimese mudeli eesmärk on leida selgitavad tegurid, mis mõjutavad pensioni peale mõtlemisele ja varem selle jaoks säästmisele positiivselt. Eesmärgiks oli leida eelkõige tunnused, mida pigem valitakse ja näha, kas need kattuvad ka teiste loodud mudelite tulemustega. Teine mudel analüüsib isikueelarve koostamist, kus vastusevariandid on samuti järjestatud. Nende kahe mudeli testimiseks sobiks seega, kas järjestatud logit või probit meetod. Kuna valimi maht on piisavalt suur ning tulemused tuleksid väga sarnased, siis valiti meetodiks järjestatud logit. Sõltuv muutuja on y valik M alternatiivi seast, mis on loogiliselt järjestatavad (1, 2, ... M) (Boer, Dijk, Franses 2004, 474). Töö eesmärgiks pole välja tuua väga spetsiifilisi tõenäosusis marginaalanalüüsi näol, vaid näha tegureid, mis mõjutavad näiteks inimesi, kes peavad eelarvet. Kas kõrgema hariduse korral suurema tõenäosusega valitakse vastusevariant „1“ küsimusele „Kas peate eelarvet“, mille vastuseks on „jah“. Selle jaoks on kasutati järgnevat tõlgendamismeetodit.

Kui korrutis $\beta_k x_k$ suureneb (ja muu jääb samaks), siis suureneb vaatluste aluseks oleva pideva latentse suuruse y^* väärtus. Kui korrutis $\beta_k x_k$ suureneb (ja muu jääb samaks), siis (Boer, Dijk, Franses 2004, 475):

- 1) suureneb tõenäosus, et $y = M$,
- 2) väheneb tõenäosus, et $y = 1$,
- 3) vahepealsete kategooriate tõenäosuse muutus ei ole üheselt määratud.

Toome näiteks isikueelarve ja vanemate eelarve pidamise. Kui Isikueelarve järjestusskaalas: „jah“, „aeg-ajalt“ ja „ei“ ning kui DVanemaelarve_1 (peavad eelarvet) koefitsient on -1, siis vastav korrutis väheneb ning suurema tõenäosusega valib selline noor, kelle vanemad peavad eelarvet valiku, kus nad ka ise peavad eelarvet ehk valivad esimese vastusevariandi suurema tõenäosusega. See piisav tulemuse tõlgendamine, et teha järeldusi ning võrrelda neid teiste mudelitega.

2.4.1. Pensioni peale mõtlemise ja varem selleks säästmisega alustamise mudel

Antud mudel koostati eesmärgiga testida kolmandat hüpoteesi. Mudelis kasutatud muutujad on välja toodud tabelis 5, kus Y on sõltuv ja X sõltumatu muutuja (- ei kasutatud vastavas mudelis). Sõltuvaks muutujaks on Saastminevanaduspolveks, mille vastusevariandid

ning nendega kaasas käivad tunnuse väärtused on näha lisas 1. D-tähga algavad fiktiivsed tunnused, mida mudelis kasutati on koos selgitustega lisas 3. Ülejäänud muutujate väärtused leiata lisast 2.

Tabel 5. Pensioni peale mõtlemise ja varem selleks säästmisega alustamise mudeli sõltuv ja sõltumatud muutujad

Lühend	Mudel 3	Lühend	Mudel 3	Lühend	Mudel 3
Vanus	X	DSularahavspangakaart_1	X	DLastedistsip_1	X
Tookogemus	X	DPerekonnaseiselaistingimuse_1	X	DLastedistsip_2	X
Lastearv	X	DPerekonnaseiselaistingimuse_2	X	DLastedistsip_3	X
Kuuekuukesksissetulek	X	DPerekonnaseiselaistingimuse_3	X	DVanemaeelarve_1	X
Kuuekuukesksaastuprotsent	X	DPerekonnaseiselaistingimuse_4	X	DVanemaeelarve_2	X
Hadareserv	X	DPerekonnaseiselaistingimuse_5	X	DVanemaeelarve_3	X
DSugu_1	X	DMajanduskohustuslikuks_1	X	Isikueelarve	-
DHaridustase_2	X	DMajanduskohustuslikuks_2	X	Disikueelarve_1	X
DHaridustase_3	X	DTaskurahateismeeas_2	X	Disikueelarve_2	X
DHaridustase_4	X	DTaskurahateismeeas_3	X	DSaastminemillegiostuks_2	X
DToosuhe_1	X	DKuikauaksjatkustaskuraha_2	X	DSaastminemillegiostuks_3	X
DToosuhe_2	X	DKuikauaksjatkustaskuraha_3	X	DSaastminemillegiostuks_4	X
DToosuhe_3	X	DKuikauaksjatkustaskuraha_4	X	Saastminevanaduspolveks	Y
DToosuhe_4	X	DTaskurahakontroll_1	X	DKolmaspension_1	X
DToosuhe_5	X	DTaskurahakontroll_2	X	DSuitsetamine_1	X
DToosuhe_6	X	DTaskurahakontroll_3	X	DKasolimajandus_1	X
DKodulaen_1	X	DKiiralaenudereguleerimine_1	X	DKiiralaenud_1	X
DKodulaen_2	X	DHadareservihoidmine_1	X	DOppelaen_1	X
DKodulaen_3	X	DHadareservihoidmine_2	X	DOppelaen_2	X
DKodulaen_4	X	DVanaduspolvesissetulekuvastu_1	X	DOppelaen_3	X
DHasartmangud_2	X	DVanaduspolvesissetulekuvastu_2	X		
DHasartmangud_3	X	DVanaduspolvesissetulekuvastu_3	X		

Allikas: Autori koostatud

Kolmanda hüpoteesi kontrollimiseks peavad statistiliselt olulised olema järgmised tunnused: mida kõrgem haridus, seda suurema tõenäosusega alustatakse säästmisega varem. Mida rangem kontroll taskuraha kulutustele teismeeas, seda suurema tõenäosusega valitakse variant, kus säästetakse pensioniks samas suunas mõjub vanemate eelarve pidamine. Need on ainult hüpoteesi püstitamisel sõnastatud tegurid, analüüsi käigus võib selguda veel olulisi faktoreid.

2.4.2. Isikueelarvet koostavate noorte mudel

Antud mudel koostati eesmärgiga testida neljandat hüpoteesi. Mudelis kasutatud muutujad on välja toodud tabelis 6, kus Y on sõltuv ja X sõltumatu muutuja (- ei kasutatud vastavas mudelis). Sõltuvaks muutujaks on Isikueelarve, kus esimene variant on jah peab, teine variant on aeg-ajalt, kui mitte regulaarselt ning kolmas variant on eelarve mitte pidamine. Seega M väärtused vastavalt üks, kaks ja kolm. D-tähega algavad fiktiivsed tunnused, mida mudelis kasutati on koos selgitustega kolmandas lisas. Ülejäänud muutujate väärtused leiata teisest lisast.

Tabel 6. Isikueelarvet koostavate noorte mudeli sõltuv ja sõltumatud muutujad

Lühend	Mudel 4	Lühend	Mudel 4
Vanus	X	DLastedistsip_1	X
Tookogemus	X	DLastedistsip_2	X
Lastearv	X	DLastedistsip_3	X
Kuuekuukesissetulek	X	DVanemaeelarve_1	X
Kuuekuukesksaastuprotsent	X	DVanemaeelarve_2	X
Hadareserv	X	DVanemaeelarve_3	X
DSugu_1	X	Isikueelarve	Y
DHaridustase_2	X	DIsikueelarve_1	-
DHaridustase_3	X	DIsikueelarve_2	-
DHaridustase_4	X	DSaastminemillegiostuks_2	X
DToosuhe_1	X	DSaastminemillegiostuks_3	X
DToosuhe_2	X	DSaastminemillegiostuks_4	X
DToosuhe_3	X	Saastminevanaduspolveks	-
DToosuhe_4	X	DSaastminevanaduspolveks_2	X
DToosuhe_5	X	DSaastminevanaduspolveks_3	X
DToosuhe_6	X	DSaastminevanaduspolveks_4	X
DSularahavspangakaart_1	X	DSaastminevanaduspolveks_5	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_1	X	DKolmaspension_1	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_2	X	DVanaduspolvesissetulekuvastu_1	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_3	X	DVanaduspolvesissetulekuvastu_2	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_4	X	DVanaduspolvesissetulekuvastu_3	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_5	X	DKodulaen_1	X
DSuitsetamine_1	X	DKodulaen_2	X
DKasolimajandus_1	X	DKodulaen_3	X
DMajanduskohustuslikuks_1	X	DKodulaen_4	X
DMajanduskohustuslikuks_2	X	DHasartmangud_2	X
DTaskurahateismeeas_2	X	DHasartmangud_3	X
DTaskurahateismeeas_3	X	DKiirlaenu_1	X
DKuikauaksjatkustaskuraha_2	X	DKiirlaenuereguleerimine_1	X
DKuikauaksjatkustaskuraha_3	X	DOppelaen_1	X
DKuikauaksjatkustaskuraha_4	X	DOppelaen_2	X
DTaskurahakontroll_1	X	DOppelaen_3	X
DTaskurahakontroll_2	X	DHadareservihoidmine_1	X
DTaskurahakontroll_3	X	DHadareservihoidmine_2	X

Allikas: Autori koostatud

Neljanda hüpoteesi kontrollimiseks peavad statistiliselt olulised olema järgmised muutujad, mille korral noor valib suurema tõenäosusega neljanda või viienda vastusevariandi:

- 1) kõrgema haridusega noored;
- 2) sissetuleku suurenedes,
- 3) noored, kelle vanemad peavad eelarvet,
- 4) noored, kelle taskuraha kasutust kontrolliti rangelt,
- 5) laste suurem arv,
- 6) isikueelarve koostamine.

2.5. Binaarne logit meetod

Kolmandasse pensionisambasse investeerimise küsimusele oli kaks vastust ning see muutus fiktiivse tunnuse kujule, kus 1 on jah ning 0 on ei. Soov oli kasutada seda tunnust sõltuva tunnuseks ning selle mudeli kirjeldamiseks saab kasutada binaarse logit mudeli meetodit, mille kuju on järgmine (Yoshimoto 2008, 5):

$$P(Y = 1|x) = \frac{\exp(\theta_0 + \theta_{1x1} + \dots + \theta_{kxk})}{1 + \exp(\theta_0 + \theta_{1x1} + \dots + \theta_{kxk})} \quad (5)$$

kus

Y – sõltuv muutuja, kus 1 on väärtuse A esinemine ning 0 on väärtuse B esinemine,

X – kvalitatiivsed või kvantitatiivsed muutujad.

Kirjeldamaks mudeli tulemusi tuleb vastava statistiliselt olulise tunnuse koefitsientidega edasi arvutusi teha. Vähimruutude meetodi korral sai tulemusi tõlgendada kohe, kuid binaarne logit vajab edasist tööd. Kui meie mudelisse jääb näiteks muutuja vanus aastates, kuidas saame kirjeldada, et vanuse suurenedes aasta võrra, kui suure tõenäosusega pigem investeeritakse kolmandasse pensionisambasse? Oletame, et koefitsient on 0,0466. Seda iseloomustab šansside suhe (Boer, Dijk, Franses 2004, 446):

$$\frac{P}{1-P} = e^z = e^{\theta_0 + \theta_{1x1} + \dots + \theta_{kxk}} \quad (6)$$

Vanuse kordaja väärtus on antud näites 0,0466. Seega ühe aasta vanemal on vastava tunnuse valimise väärtus 5% suurem, sest e astmes 0,0466 on ligikaudu 1,05. Sarnaselt tõlgendatakse saadud tulemusi selles töös.

2.5.1. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise mudel

Mudelis on sõltuvaks muutujaks lühendiga on DKolmaspension_1. D-tähega algavad fiktiivsed tunnused, mida mudelis kasutati on koos selgitustega kolmandas lisas. Ülejäänud on kvantitatiivsed muutujad, mille väärtused on välja toodud teises lisas. Sõltumatud muutujad koos sõltuvaga on välja toodud tabelis 7 koos tähistuste ja lühenditega.

Tabel 7. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise mudeli sõltuv ja sõltumatud muutujad

Lühend	Mudel 5	Lühend	Mudel 5	Lühend	Mudel 5
Vanus	X	DMajanduskohustuslikuks_1	X	DHaridustase_2	X
Tookogemus	X	DMajanduskohustuslikuks_2	X	DHaridustase_3	X
Lastearv	X	DTaskurahateismeeas_2	X	DHaridustase_4	X
Kuuekuukesksissetulek	X	DTaskurahateismeeas_3	X	Dsugu_1	X
Kuuekuukesksaastuprotsent	X	DKuikauaksjatkustaskuraha_2	X	DLastedistsip_1	X
Hadareserv	X	DKuikauaksjatkustaskuraha_3	X	DLastedistsip_2	X
DKolmaspension_1	Y	DKuikauaksjatkustaskuraha_4	X	DLastedistsip_3	X
DToosuhe_1	X	DTaskurahakontroll_1	X	DKodulaen_1	X
DToosuhe_2	X	DTaskurahakontroll_2	X	DKodulaen_2	X
DToosuhe_3	X	DTaskurahakontroll_3	X	DKodulaen_3	X
DToosuhe_4	X	Saastminevanaduspolveks	-	DKodulaen_4	X
DToosuhe_5	X	DSaastminevanaduspolveks_2	X	DHasartmangud_2	X
DToosuhe_6	X	DSaastminevanaduspolveks_3	X	DHasartmangud_3	X
DSularahavspangakaart_1	X	DSaastminevanaduspolveks_4	X	DKiirlaenu_1	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_1	X	DSaastminevanaduspolveks_5	X	DOppelaen_1	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_2	X	DVanemaeelarve_1	X	DOppelaen_2	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_3	X	DVanemaeelarve_2	X	DOppelaen_3	X
DPerekonnaseiselaistingimuse_4	X	DVanemaeelarve_3	X	Isikueelarve	-
DPerekonnaseiselaistingimuse_5	X	DVanaduspolveksissetulekuvastu_1	X	DIsikueelarve_1	X
DSuitsetamine_1	X	DVanaduspolveksissetulekuvastu_2	X	DIsikueelarve_2	X
DKiirlaenuereguleerimine_1	X	DVanaduspolveksissetulekuvastu_3	X		
DHadareservihoidmine_1	X	DSaastminemillegiostuks_2	X		
DHadareservihoidmine_2	X	DSaastminemillegiostuks_3	X		
DKasolimajandus_1	X	DSaastminemillegiostuks_4	X		

Allikas: Autori koostatud

Viienda hüpoteesi kontrollimiseks peaksid statistiliselt olulised olema järgmised muutujad: positiivselt DHaridustase_4 (kõrgharidus), Kuuekuukesksissetulek, DIsikueelarve_1 (peab eelarvet), DSugu_1 (mehed), DKasolimajandus_1 (jah), Lastearv, DVanemaeelarve_1 (vanemad peavad regulaarselt eelarvet). Need tegurid sai hüpoteesi püstitamisel loodud, väga võimalik, et nendele lisandub teisi muutujaid, mis kas siis positiivselt või negatiivselt mõjuvad sellele, kas investeeritakse kolmandasse pensionisambasse ühe finantsinstrumendi valikuna.

3. ANALÜÜSI TULEMUSED JA JÄRELDUSED

3.1. Lineaarsete mudelite tulemused

Järgnevalt toome ära esimese ja teise hüpoteesi kontrollimiseks loodud mudelid ning tulemused. Mõlema hüpoteesi jaoks on alapeatükkides 3.1.1. ja 3.1.2. esitatud modelleerimise käigus saadud parimad mudelid. Modelleerimise etappidest ülevaate saamiseks on vahepealsed tulemused koondatud lisadesse, et näha kuidas mudel muutus teatud muutujaid mudelist eemaldades või kuidas teatud fiktiivsete tunnuste kokku sobitamine mõjus.

3.1.1. Hädareservi suurust selgitavate tegurite mudeli tulemused

Hinnatud lineaarse mudeli tulemused on välja toodud tabelis 8. Nagu tabelist näha on loodud viis uut fiktiivset tunnust, kus pandi kaks vastava küsitluse küsimuse fiktiivset muutujat kokku. Näitena võib välja tuua ühe muutuja DOppelaen_23, kus väärtusega 1 on nii DOppelaen_2 (on võtnud õppelaenu ja edukalt tagasi maksnud ja DOppelaen_3 (plaanib lähitulevikkus võtta), väärtusega 0 on jah. Need muutujad pandi kokku, sest taheti eraldi näha õppelaenu omajate ja mitte omajate erinevusi hädareservi suhtes. Sarnaselt käituti ka teiste loodud fiktiivsete tunnustega nii selles kui ka teistes mudelites.

Tabel 8. Hädareservi suurust selgitavate tegurite parim mudel vähimruutude meetodil

Muutuja	Koefitsient	Standardviga	Olulisuse tõenäosus p	Olulisuse tase
Konstant	-981,831	267,551	0,000	***
DSugu_1	123,144	68,468	0,072	*
DSuitsetatamine_1	-213,111	69,815	0,002	***
DKuikauaksjatkustaskuraha_4	222,266	108,217	0,040	**
DKuikauaksjatkustaskuraha_23	87,625	71,839	0,223	**
DSaastminemillegiostuks_2	-264,484	122,477	0,031	***
DSaastminemillegiostuks_34	-90,308	80,818	0,264	***
DKiiralaenud_1	-377,603	139,689	0,007	***
DOppelaen_1	-291,129	75,129	0,000	***
DOppelaen_23	33,525	108,317	0,757	***
DHadareservihoidmine_1	-724,002	103,740	0,000	***
DHadareservihoidmine_2	-511,407	85,162	0,000	**
Kuuekuukesksaastuprotsent	46,549	3,448	0,000	***
Kuuekuukesksissetulek	0,312	0,054	0,000	
Lastearv	-129,713	56,955	0,023	
Vanus	73,472	10,529	0,000	
DSaastminevanaduspolveks_23	27,271	71,174	0,702	***
DSaastminevanaduspolveks_45	620,663	104,143	0,000	
Determinatsioonikordaja	0,541	Korrigeeritud determinatsioonikordaja	0,533	
F(17, 988)	68,503	Tõenäosus P(F)	0,000	

Allikas: Autori arvutused

Märkused: Standardvead on sulgudes. * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Sugu tähistav fintiivne tunnus on oluline nivool 0,1. Kuna DSugu_1=1 meeste korral ja 0 naiste korral, võib öelda, et meeste hädareserv on naiste omast suurem. Noored, kes suitsetavad vähemalt aeg-ajalt on väiksema reserviga kui mittedsuitsetajad. Teismeeas taskurahaga peamiselt ülejäägis olnuna on praegusel hetkel ka suurema reserviga noored. Mis kinnitab seda, et harjumused teismeeas ning vanemate kontroll mõjub edaspidises elus positiivselt. Kiiralaenude intressikulud on väga kõrged ning võib eeldada, et see ei mõju indiviidi eelarvele ja reservile väga hästi. Sama tuli välja ka antud mudelist, kus kiiralaenusid võtnud inimestel on palju väiksem hädareserv. Sama loogiliselt võib arvata, et noortel, kellel on õppelaen on väiksem reserv kui neil, kellel seda kohustust pole. See tuli ka vähimruutude

lineaarsest mudelist välja. Nii hädareservi hoidmine sularahas kui ka lihtsalt pangakontol näitab väiksemat hädareservi kui neil, kellel on need lühiajaliselt investeeritud. Sularahas hoidmine mõjub negatiivsemalt kui lihtsalt pangakontol. Mingil määral võib selle põhjuseks olla see, et inimesed ei tea, kui palju neil reserve sularahas olla võib või lihtsalt pangakontol. Need, kellel on see ära investeeritud teavad seda palju täpsemalt. Kõige suurema mõjuga on küsimuse, kas olete mõelnud vanaduspõlveks lisa säästmisele tulemused fiktiivsete tunnuste näol. Noored, kes on hiljuti või juba pikka aega pensioniks teadlikult säästnud, nende reserv on väga palju suurem nende omadest, kes pole pensioniks säästmisele veel mõelnudki.

Vaadates kvantitatiivsete tegurite mõju hädareservile, saame teha ka kokkuvõtteid ning järeldusi. Kuue kuu keskmise säästuprotsendi suurenedes suureneb ka reserv, mis on igati loogiline. Sama kehtib ka kuue kuu keskmise sissetuleku suurenemise korral. Huvitav on näha, et perre sündinud laps mõjub hädareservile negatiivselt. Kindlasti tuleb peres uusi kulutusi ja surve eelarvele kasvab, kuid seda olulisem peaks olema ka piisava hädareservi olemus. Seda raskem on üksikvanematel, kellel on kulutused ainult enda kanda. Reserv on ikkagi nii öelda mustadeks päevadeks, kui peaks midagi väga negatiivset juhtuma nagu näiteks töökaotus, terviserike, auto parandus jne. Järgmiseks näeme, et vanuse lisandudes kasvab ka reserv. See on kindlasti tingitud sissetulekute suurenemisest ja kasvavast arukusest ehk siis finantskirjaoskustest. Antud mudeli eelmiste variantide võrdlus on leitav lisast 4.

3.1.2. Igakuist säästmisprotsenti selgitavate tegurite mudeli tulemused

Igakuine säästmine on teatud mõttes väga sarnane eelmise mudeliga, kus uuriti hädareservi suurust mõjutavad tegureid. Võib arvata, et mida suurem säästmine, seda suurem ka hädareserv ning ka vastupidi. See on ainult oletus ning kohe näeme, kas tegelikkuses peab see paika. Juba esmapilgul võib öelda, et hädareservi mudeli selgitusvõime on parem kui igakuise säästmisprotsendi oma, samas on mõlemate mudelite parimad versioonid statistiliselt olulised. See, kuidas autor selle mudelini jõudis on näha lisast 5, kus on mõned mudeli versioonid kõrvuti asetatud. Tabelis 9 on näha viimast mudelit, kus on samuti näha uusi loodud fiktiivseid tunnuseid, mille loomist kirjeldati hädareservi mudeli tulemuste peatükis.

Tabel 9. Igakuist säästmisprotsenti selgitavate tegurite parim mudel vähimruutude meetodil

Muutuja	Koefitsient	Standardviga	Olulisuse tõenäosus <i>p</i>	Olulisuse nivoo
Konstant	-3,245	4,706	0,491	
Kuuekuukesissetulek	0,004	0,000	0,000	***
DKolmaspension_1	-2,217	0,654	0,001	***
DKiirlaenu_1	-6,014	1,247	0,000	
DKiirlaenuereguleerimine_1	-3,472	0,879	0,000	
DPerekonnaseiselaemistingimuse_1	2,512	0,896	0,005	***
DPerekonnaseiselaemistingimuse_2	-0,115	1,055	0,914	***
DPerekonnaseiselaemistingimuse_3	0,159	0,775	0,837	***
DPerekonnaseiselaemistingimuse_4	0,614	1,102	0,577	
DKodulaen_3	8,286	4,459	0,063	*
DKodulaen_4	7,994	4,443	0,072	*
DKuikauaksjatkustaskuraha_23	0,349	0,652	0,592	
DKuikauaksjatkustaskuraha_4	5,881	0,954	0,000	***
DSaastminemillegiostuks_2	-0,749	1,112	0,501	
DSaastminemillegiostuks_34	5,292	0,724	0,000	***
DSaastminevanaduspolveks_23	-0,129	0,655	0,844	
DSaastminevanaduspolveks_45	3,948	0,941	0,000	**
DKodulaen_1	7,276	4,482	0,105	
DKodulaen_2	10,270	5,091	0,044	**
DVanemaeelarve_1	1,198	0,894	0,180	***
DVanemaeelarve_2	-2,055	0,816	0,012	
DVanemaeelarve_3	0,499	0,723	0,490	***
Disikueelarve_1	2,350	0,807	0,004	
Disikueelarve_2	-0,080	0,669	0,905	***
DHadareservihoidmine_1	-2,437	0,935	0,009	
DHadareservihoidmine_2	-0,575	0,774	0,458	
Determinatsioonikordaja	0,335	Korrigeeritud determinatsiooni- kordaja	0,318	
F(25, 980)	19,736	Tõenäosus P(F)	0,000	

Allikas: Autori arvutused

Märkused: * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Kvantitatiivsetest tunnustest jäi mudelisse sisse kuue kuu keskmine sissetulek (Kuuekuukesissetulek), mille suurenedes 1000 euro võrra suureneb igakuine säästmisprotsent nelja protsendi võrra. Autorile tundub see pigem väiksema muutusena ning näitab seda, et inimeste kulutused pigem kasvavad sissetulekute suurenedes. Kindlasti mõjutab seda paljudel juhtudel kodulaenu võtmine, laste kasvatamine ja paljud teised tegurid,

mis finantsilise stabiilsuse korral tõstavad ka kulutuste kasvu. Kolmandasse pensionisambasse investeerijatel on igakuine säästmisprotsent madalam kui mitte investeerijatel. Kuna igakuine investeerimine toimub automaatselt ja läbi ettevõtte, siis pole seda arvestatud säästmisprotsendi hulka. Arvestatud on säästetud summat, mis jääb kulutustest ja pensionimaksetest üle. Võib öelda, et see on ka loogiline, sest on valitud kolmas pension investeerimiseks ning säästetud summa on juba eelnevalt ära paigutatud. Üsnagi loogiline on ka see, et need, kes on kiir-laene võtnud, nende igakuine säästmine on madalam. Kiir-laenu on ikkagi kõrge intressikuluga ning pigem rahalistes raskustes olevate isikute valik, samuti väiksema finantskirjaoskusega. Tõestab fakti, et kiir-laenu on ja jäävad inimestele kahjulikeks.

Teismeeas olevad noored, kellel jäi enamasti kogu aeg taskuraha üle, nemad säästavad ka igakuiselt rohkem kui need, kellel sai noorena kogu aeg taskuraha otsa. See kinnitab seda, et teismeeas välja kujunenud harjumused on suure kaaluga noorte täiskasvanute elus ning nende teguritele tuleb rohkem keskenduda. Sarnane muutuja, kus on variantideks pensionipõlveks säästmine mõjub ka igakuisele säästmisele positiivselt. Noored, kes alustasid hiljuti või on juba pikka aega pensioniks säästnud, nende igakuine säästmine on ligikaudu neli protsenti suurem kui pensioniks mittesäästvatel noortel. Üsnagi positiivne suund ning pigem suur erinevus protsentides arvestades eri inimeste mõtteviisidest ja suhtumisest enda tulevikku. Nendel noortel täiskasvanutel, kellel on juba kodulaen täies mahus makstud ning on kinnisvara omanikud, nende igakuine säästmine on ka suurem, võrreldes veel noortematega või nendega, kellel on kodulaen. Võib ka arvata, et nende sissetulekud nii individuaalselt kui ka peres kokku on keskmisest suuremad, sellepärast ka võimalus kodulaenust vabanema kiiremini. Samuti mõjub positiivselt igakuisele säästmisele isikueelarve koostamine, mis siis suurendab seda protsenti. Autori jaoks väikene harjumus igapäevases elus on väga suure mõjuga finantsidele. Inimesele oleks vaja teada jooksvaid sissetulekuid ja väljaminekuid. Eelkõige oleks normaalne juhtida enda finantse, mitte vastupidi. Kindlasti lihtsustavad seda ka pangad ning nendepoolne arenev suund erinevate kalkulaatorite ja rahaplaneerijate näol. Eriti lihtne on isikutel, kes teevad peaaegu kõik maksed kaardiga. Negatiivse suunaga mõjub hädareservi hoidmine sularahas. See pigem teeb keerulisemaks igakuise säästmise mõõtmist ning sularaha ei pruugi inimesed igapäevaselt lugeda. Kontodel on ikkagi kõik summad palju ülevaatlikumad. Kõige üllatavam vast selle

mudeli puhul on sissetulekute suurenedes on mõju igakuisele säästmisprotsendile pigem väike.

Püstitatud teise hüpoteesi teguritest jäid mudelisse kuue kuu keskmine sissetulek (Kuuekuukesksissetulek), eelarve pidamine (DISikueelarve_1), investeerimine kolmandasse pensionisse (DKolmaspension_1) ning nende korral saab jääda püstitatud hüpoteesi juurde. Samas haridustase, sugu, majandusõppe läbimine, distsiplineerimine teismeeas ja laste arv ei ole mudelis sees ning nende tegurite kohta ei leidnud kinnitust. Nagu näha, mõjutab igakuist säästuprotsenti siiski väga palju tegureid ning tulemused on huvitavad.

3.2. Järjestatud logit mudelite tulemused

Vähimruutude meetodi korral sai tulemusi tõlgendada koefitsiente analüüsisides, kuid järjestatud logit mudelite puhul on eesmärgiks leida, milliste tegurite muutumise korral suureneb sõltuva tunnuse vastusevariantidest pigem esimesi variandi ning milliste tegurite korral pigem viimase. Selles töös on esimeses mudelis positiivsemad variandid suuremate arvuliste koodidega ning teises mudelis esimene variant. Mõlemad ökonomeetrilised mudelid hindavad säästmisharjumusi kujundavaid tegureid.

3.2.1. Pensioni peale mõtlemise ja varem selleks säästmisega alustamise mudel

Tulemusi analüüsisides keskendume mudeli seitsmendale versioonile, mis veel täpsemate andmetega on välja toodud ka lisa 6. Sõltuva tunnuse „Kas olete mõelnud vanaduspõlveks lisa säästmisele?“ esimesed variandid on kujul „ei säästa“ ja „mõelnud sellele vähe“ ning viimased variandid neli ja viis juba säästavad pensioniks. Tulemustest loodetavasti selguvad tegurid, mis aitavad kaasa, et noor valiks viimased variandid ning mis tegurid on negatiivse mõjuga pensioniks säästmisel. Kõikide mudelite tulemuste puhul loodeti leida ühiseid tegureid, mis noorte säästmisharjumusi mõjutavad, seega on vajalik nii mudelite spetsiifiline kui ka üldiste tulemuste analüüs, et teha ka järeldusi, mis on hea ning kust tulevad puudujäägid. Tabelis 10 on antud mudeli teine, neljas ja seitsmes versioon.

Tabel 10. Pensioni peale mõtlemise ja varem säästmisega alustamise selgitavad tegurid järjestatud logit mudelite tulemusena

Muutuja	Selgitus	Mudel 2	Mudel 4	Mudel 7
Hadareserv	Kui suur on Teie hädareserv ootamatute kulude katteks?	0,00035** (0,000)	0,00038** (0,000)	0,00035** (0,000)
DMajanduskohuslikuks_1	Jah	0,8395** (0,370)	0,4982 (0,357)	0,8467** (0,362)
DTaskurahakontroll_1	Ei kontrollitud üldse	-2,142 (2,013)		
DVanemaeelarve_3	Ei	0,1883 (0,197)	0,3251** (0,155)	
DISikueelarve_1	Jah	0,7318** (0,160)	0,7667** (0,158)	0,7221** (0,154)
DISikueelarve_2	Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	0,4356** (0,143)	0,4364** (0,141)	0,4236** (0,140)
DKolmaspension_1	Jah	0,191 (0,137)	0,2564* (0,134)	
DVanaduspõlvesissetulek_23		1,091** (0,184)	1,065** (0,180)	1,092** (0,182)
DHasartmangud_2	Harva või pigem harva	0,7353** (0,305)	0,7336** (0,302)	0,6772** (0,295)
DHasartmangud_3	Ei mängi üldse	0,4473 (0,302)	0,5020* (0,298)	0,4322 (0,292)
DOppelaen_1	Jah	-0,09104 (0,137)		
DOppelaen_2	Olen võtnud õppelaenu ning see on edukalt tagasi makstud	0,04765 (0,231)		
DOppelaen_3	Plaanin lähitulevikus õppelaenu võtta	-0,2165 (0,476)		
DHadareservihoidmine_1	Sularahas	-1,005** (0,200)	-1,023** (0,198)	-0,9715** (0,195)
cut1	esimene lõikepunkt	-1,204 (2,078)	1,123** (0,484)	0,7836* (0,465)
cut2	teine lõikepunkt	0,1045 (2,081)	2,397** (0,491)	2,081** (0,472)
cut3	kolmas lõikepunkt	1,705 (2,083)	3,956** (0,497)	3,659** (0,477)
cut4	neljas lõikepunkt	2,342 (2,082)	4,582** (0,496)	4,287** (0,476)
lnL		-1343	-1361	-1351

Allikas: Autori arvutused

Märkused: Standardvead on sulgudes. * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Mida regulaarsemalt isikeelarvet noor peab, seda suurema tõenäosusega valib ta viimaste vastusevariantide hulgast. Need noored, kes arvavad, et inimene ise peaks vastutama pensionipõlve heaolu eest, valivad samuti sarnaselt eelnevaga viimaste variantide hulgast. Indiviidid, kes arvavad, et majandusõpetus peaks olema põhi- ja/või keskkoolis kohustuslik valivad suure tõenäosusega pigem viimaste variantide vahel, kus juba säästavad ise pensioniks. Teises suunas ehk siis pigem valitakse esimeste variantide hulgast hädareservi hoidmine nii sularahas kui ka pangakontol, sularahas on see mõju suurem. Samas võib arvata, et lühiajaliselt investeerijad teevad seda teadlikult ning loogiliselt valiksid selle, et nad juba säästavad pensioniks.

Püstitatud kolmas hüpotees: noored, kes alustavad pensioni peale mõtlemise ja säästmisega varem on kõrgemalt haritud, neil oli taskuraha range kontroll teismeeas, vanemad peavad eelarvet tuleb kõikide faktorite puhul tagasi lükata, sest ükski nendest tunnustest ei jäänud mudelisse, sest need ei olnud statistiliselt olulised. Samas ei saa öelda, et mudelist pole võimalik teha kokkuvõtteid või järeldusi. Paljud tunnused, mis mudelisse sisse jäid ning nende mõju on üsnagi loogilised. Seega saab antud mudeli tulemusi teistega võrrelda ning teha vastavad järeldused.

3.2.2. Isikueelarvet koostavate noorte mudel

See mudel sai loodud eesmärgiga kontrollida neljandat hüpoteesi ning leida need tegurid, mis mõjuvad isikueelarvele positiivselt. Tegemist on suhteliselt pisikese osaga inimese igapäevaelus, kuid eelarve mõju isiku või pere finantsidele on suur, eelkõige positiivne. See on ka üks põhjus, miks sai koostatud viis erinevat mudelit ning neid testiti kolme erineva meetodi abil, oli leida ühised tulemused, et teha kõrgema usaldatavusega järeldusi. Tabelis 11 on isikueelarve parim mudel ning erinevad mudeli versioonid on leitavad seitsmendas lisas.

Tabel 11. Isikueelarvet koostavaid noori selgitavate tegurite parim mudel järjestatud logit meetodil

Muutuja	Selgitus	Koef.	Std.viga	Olulisuse tõenäosus p	Olulisuse tase
Lastearv	Kas Teil on lapsi?	-0,312	0,103	0,002	***
DSugu_1	Sugu mees	-0,327	0,131	0,013	**
DLastedistsip_1	Ei ole nõus	0,777	0,228	0,001	***
DLastedistsip_2	Kohati nõus, kuid teismelisi on raske nii spetsiifiliselt distsiplineerida	0,544	0,151	0	***
DLastedistsip_3	Pigem nõus, oleksin ka ise igakuiselt säästnud, kui oleks aasta lõpus sellele veel lisa saada	0,381	0,176	0,03	**
DVanemaeelarve_1	Jah	-0,922	0,193	0	***
DVanemaeelarve_2	Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	-0,371	0,176	0,034	**
DVanemaeelarve_3	Ei	0,62	0,162	0	***
DSaastminemillegiostuks_2	Ei, kuid plaanin tulevikus lühiajaliselt säästa	-0,674	0,244	0,006	***
DSaastminemillegiostuks_3	Säästan praegugi vähemalt ühe tarbeeseme või teenuse jaoks	-1,349	0,179	0	***
DSaastminemillegiostuks_4	Olen säästnud, kuid hetkel teadlikult ei säästa mitte millegi jaoks	-0,77	0,179	0	***
DSaastminevanaduspolveks_2	Väga vähe mõelnud, kuid ei säästa	-0,474	0,168	0,005	***
DSaastminevanaduspolveks_3	Mõtlen tihti, kuid pole veel alustanud säästmisega	-0,701	0,166	0	***
DSaastminevanaduspolveks_4	Alustasin just hiljuti	-1,481	0,288	0	***
DSaastminevanaduspolveks_5	Olen juba pikka aega seda teinud	-0,732	0,23	0,001	***
DKiirraenu_1	Jah	-0,578	0,274	0,035	**
DPerekonnaseiselaamis_12	Vallaline jagab elamist pere või sõpradega	0,47	0,168	0,005	
DPerekonnaseiselaamistingimuse_3	Vallaline või suhtes, elan üksi	0,033	0,175	0,85	
DPerekonnaseiselaamistingimuse_4	Suhtes, kuid elan pere või sõpradega	0,032	0,231	0,891	***
cut1	esimene lõikepunkt	-2,58	0,254	0	***
cut2	teine lõikepunkt	-0,642	0,241	0,008	***
Korrektset prognoositud juhtumid		530 (52,7%)	Tõepära: hii-ruut(19)		328,733 [0,000]
Logaritmiline tõepära		-959,135	Akaike kriteerium		1960,27

Allikas: Autori arvutused

Märkused: * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Tabelist näeme esimese muutujana laste arvu, mis tõstab tõenäosust, et isik valib pigem eelarve koostamise ehk siis esimese variandi. Mida rohkem lapsi, seda suurem ka selle valiku tõenäosus. See muutuja sai ka püstitatud hüpoteesi lisatud, mis jäi statistiliselt oluliseks ning mõjub oodatult. Samuti on hüpoteesis kirjas, et statistiliselt oluline võiks olla ka kuue kuu keskmine sissetulek (Kuuekuukesksissetulek), kuid nagu tabelist näha, antud tunnus jäi mudelist välja ning selle teguri mõju ei leidnud kinnitust. Fiktiivsetest tunnustest esimesena näeme, et mehed peavad eelarvet suurema tõenäosusega peavad eelarvet, kui mitte. Need noored, kes arvavad, et laste distsiplineerimine teismeeas on mõttetu ning ei kiida seda, nemad valivad pigem variandi kolm ehk siis ei pea eelarvet. Mida rohkem nõus sellega, seda väiksema tõenäosusega valitakse eelarve mitte pidamine. Vanemate eelarve pidamisest näeme midagi positiivset, kus vanemad ikkagi on noortele eeskujuks ning see tõstab tõenäosust, et ka lapsed teevad seda sama. Vanemate eelarve pidamine kinnitab hüpoteesi ning jääme selle juurde. Üks kõige huvitavam tulemus näitab seda, et inividid, kes on kiiralaene võtnud, valivad suurema tõenäosusega pigem esimest varianti ehk siis peavad eelarvet. Kas see võib tingitud olla sellest, et enda vigadest õpiti või raske majanduslik olukord on inimesed mõtlema pannud. Kindlasti pole ühest põhjust, sest madalapalgalise isiku jaoks on kiiralaen kohutav variant ning pigem rikaste inimeste jaoks pole see nii kaootilise mõjuga.

Järgmised kaks tunnust on säästmisega seotud, kas siis lühiajaliselt millegi jaoks või siis pensioniks. Need noored, kes teadlikult säästavad millegi jaoks valivad kõige suurema tõenäosusega nende vastusevariantide hulgast eelarve koostamise. Pensioniks säästmise korral on huvitavaks see, et need, kes hiljuti alustasid pensionipõlveks lisa säästmisega, nende korral on tõenäosus eelarve pidamiseks kõige suurem. Ka suurem nendest, kes juba säästavad mõnda aega vanaduspõlveks. Kõige väiksema tõenäosusega valivad eelarve koostamise tuleviku peale mittemõtlejad, mis on ka üsna loogiline, sest ilma teadliku finantsplaneerimisega on eesmärkide saavutamine kordades keerulisem. Isikud, kes on vallalised ning jagavad elamist kellegagi valivad pigem viimase variandi hulgast ehk siis ei pea eelarvet. Põhjuseks võib olla alles perega elamine ning pere toetus. Kindlasti pole kohustusi ning ei mõelda nii väga finantsidele.

3.3. Binaarse logit mudeli tulemused

Sarnaselt järjestatud logit meetodile ei saa ka binaarse logiti mudelit nii lihtsalt tõlgendada. Tulemuste analüüsimiseks otsustati kasutada šansside suhet, mis on eraldi ka välja toodud. Mudeli tulemustest loodeti näha tegureid, mis suunavad inimesi kolmandasse pensionisambasse investeerima, mis on siis üks võimalus või finantsinstrument, et enda finantsilisi eesmärke vanaduspõlveks saavutada.

3.3.1. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise mudel

Tabelist 12 leiate pensionisamba mudeli parima versiooni ning erinevate versioonide võrdlus on leitav lisast 8. Kuna binaarse logit mudeli korral on hästi tõlgendatav arv e astmel vastav koefitsient, mis näitab šansside suhet seletava tunnuse muutumisel ühe võrra, on tabeli kolmandas veerus esitatud ka vastavad väärtused.

Tabel 12. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise selgitavate tegurite parim mudel binaarse logit tulemusel

Muutuja	Koefitsient	Exp(Koefitsient)	Standardviga	Olulisuse tõenäosus p	Olulisuse tase
DHaridustase_23	-0,003	0,997	0,053	0,955	**
DHaridustase_4	0,120	1,128	0,056	0,032	
DOppelaen_13	-0,099	0,905	0,032	0,002	***
DOppelaen_2	-0,014	0,986	0,047	0,761	***
DKodulaen_1	0,292	1,339	0,064	0,000	***
DKodulaen_2	0,636	1,889	0,128	0,000	***
DKodulaen_3	0,253	1,288	0,059	0,000	***
DKodulaen_4	0,266	1,305	0,051	0,000	
Kuuekuukesksaastuprotsent	-0,005	0,995	0,001	0,000	***
Determinatsioonikordaja	0,275		Korrigeeritud determinatsioonikordaja	0,269	
F(9, 997)	42,039		Tõenäosus P(F)	0,000	

Allikas: Autori arvutused

Märkused: * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Tabelist selgub, et kõrgharidusega noore šanss investeerida kolmandasse pensionisambasse on 12,8% suurem kui madalama haridusega isikul. Kindlasti ei pea olema finantsharidus, sest enamus erialasid katab ka teatud määral ka majandust. Isegi, kui koolis ei õpita, siis kõrgema haridusega isikul on ikkagi suurem tõenäosus olla teadlikum selles valdkonnas. Ainuüksi soovist saada lisa teadmisi enda vabal ajal, samuti eriala väliseid. Kuue kuu keskmise säästuprotsendi (Kuuekuukesksaastuprotsent) suurenedes ühe protsendi võrra on šanss investeerida kolmandasse sambasse 0,5% väiksem. Säästude suurenedes ei kasva osamaksed pensionifondi, sest need arvatavasti säilivad samal tasemel ning neid ei taheta regulaarselt muuta. Need isikud, kes omavad õppelaenu või plaanivad seda lähiajal võtta, nende tõenäosus investeerimaks kolmandasse pensionisambasse on 9,5% väiksem. Kodulaenu küsimuses on kõige suurem šanss investeerimiseks neil, kes on juba kodulaenu võtnud ning selle ka edukalt tagasi maksnud.

Viies püstitatud hüpotees kolmandasse pensionisambasse investeerimine sõltub haridusest, sissetulekust, eelarve koostamisest, soost, majandusõppe läbimisest, laste arvust, vanemate eelarvestamisest. Nagu tabelist 12 näha võib püstitatud hüpoteesi juurde jääda ainult hariduse puhul. Teised tegurid ei jäänud loodud mudelisse, sest ei olnud statistiliselt olulised. Samas on huvitav näha, et mõlemad laenu puudutavad küsimused jäid mudelisse sisse. See näitab seda, et kohustused mõjutavad inimesi ning panevad investeerimisvõimalusi otsima, antud mudelis on selleks võimaluseks kolmas pensionisammas.

3.4. Järeldused

Küsitlusest tuli välja, et noored ei võta enda finantse väga tõsiselt, eriti kooli ajal või perega elades. See periood on ikkagi sissejuhatav noore täiskasvanuikka. Tuli välja, et iga neljas Eesti noor peab eelarvet ning seega on kursis ka enda sissetulekute ja väljaminekutega. Autor mäletab ka omast kogemusest, kus bakalaureuseõppe ajal ühes loengus küsiti tudengite käest, et kes eelarvestavad oma tulusid ja kulusid, arvestades seda, et tegemist oli majandusteaduskonnaga, siis see osakaal oli veel väiksem. Võib ka arvata, et finantsplaneerimine ning enda säästude investeerimine on lihtsam ja efektiivsem, kui teatakse palju on eelarveülejäak. Keskmine vastaja vanus oli natukene üle 25 eluaasta, mis on juba täiskasvanuiga ning kohustused on kindlasti põhi- või keskkooli ajaga võrreldes kasvanud. Analüüsi tulemusustes saab arvestada ka sissetulekuid ning säästmisprotsente, sest keskmine

töökogemus on keskmiselt neli aastat. Samas 80% noortest pole lapsi, mis mõjutab natukene noorte finantsilist mõtlemist ning seda pigem negatiivselt. Kindlasti vanemaks saades enamus inimesi saab piisavalt kogemusi ja teadmisi, et ette valmistada ennast lapsevanema kohustusteks. Negatiivselt jahmatav on see, et igal neljandal noorel puudub hädareserv ootamatute kulude katteks. Suurel osal pole see ka piisav. Pole väga mõeldav pensioniks spetsiaalselt säästmine, kui enda elus puudub plaan rasketeks aegadeks. Kindlasti on mõnel inimesel tõenäosus jääda töötuks väiksem, pere toetus on ka olemas, sõbrad jne, kuid tihti lõppeb mitte piisav reserv sellega, et minnakse laenude teed. Veel hullem on tee kiiralaenudeni. Reservi suurus on kindlasti eri indiviidide kohustusi ja elustiili uurides erinev, kuid see võiks ikkagi olla vähemalt paari kuu kulude katmiseks.

Hädareservi suurusele mõjuvad positiivselt mittesuitsetamine, kiiralaenude mitte võtmine, sissetuleku suurenemine, igakuise säästmise suurenemine, väiksem laste arv, vanemaks saamine ja pensioniks säästmine. Sinna hulka kuulus ka õppelaenu omades väiksem hädareserv. Elus peaks ikkagi olema finantsid selliselt korraldatud, et enne laenude võtmist peaks inimesel olema ka piisavalt hea tagavara plaan. Laenu võttes või sellele mõeldes peaks ka kaaluma hädareservi suurendamist või siis laenu võtmisega ootama, et olla piisavalt stabiilses seisus. Esimesest mudelist tuli ka välja, et meeste reserv on suurem. Nagu tulemustest selgub, on kõik pigem loogiline, sest tervislik eluviis, ratsionaalne finantskäitumine, teadmiste kasv vananedes mõjub inimestele pigem hästi ning nendel inimestel on ka taju riskide suhtes parem.

Igakuist säästmisprotsenti selgitavas mudelis selgus ka palju tegureid, mis on tihedalt seotud reserviga. Igakuisele säästmisprotsendile mõjuvad positiivselt sissetuleku suurenemine, kiiralaenude mitte võtmine, eelarve koostamine, kodulaenu omamine, hädareservi hoidmine erinevates finantsinstrumentides ja noored, kes juba säästavad pensioniks on säästmisharjumused tugevamini kujunenud. Samuti on nende noorte säästmisprotsent suurem, kes teismeeas ei kulutanud enda taskuraha ära ning neil jäi seda pigem üle. Nagu näeme on mõlema vähimruutude mudelis sarnasteks tunnusteks kiiralaenude negatiivne mõju, samuti on väga positiivne varakult pensionile mõtlemine ning selle jaoks säästmine. Väike mõtteviisi muutus mõjutab meie igapäeva tarbimisotsuseid ning finantskäitumist päris palju.

Eelmistes mudelites jäi pensioni peale mõtlemine ning selle jaoks säästmine statistiliselt oluliselt mudelisse sisse. Seejärel koostatud mudelis, kus see tunnus pandi

sõltuvaks muutujaks, et tuua välja tegurid nende noorte vahel, kes juba säästavadki ning võtavad vanaduspõlveks ettevalmistumist tõsiselt. Need Eesti noored, kes valivad sellise tee, on suurema tõenäosusega läbinud põhi- ja/või keskkoolis majandusõppe, nad peavad eelarvet, investeerivad kolmandasse pensionisambasse, ei mängi hasartmänge ja ei hoia hädareserve sularahas või lihtsalt pangakontol. Siit saab järjekordselt järeldada, et teismeeas saadud teadmised ning harjumused on väga suur pluss täiskasvanueas. Samuti saab öelda, et majandusõppe võiks olla kohustuslik või vähemalt valikaine juba põhikoolis. Siis säiliks ka madalama haridusega isikutel võimalus enda finantskirjaoskust arendada. Pigem saab öelda, et koolid, kus õpitakse majandusõpet on sellega pigem hästi toime tulnud. Sellest mudelist eristub selgelt ka eelarve koostamise positiivne mõju või siis mõtteviisi mõju sellele, et koostada ka igakuist eelarvet. Vaja on olla teadlik, kus ollakse ning kuidas plaanitakse ka oma eesmärgid täita.

Sarnaselt igakuisele säästmisprotsendile loodi mudel, kus sõltuvaks tunnuseks isikueelarve pidamise küsimus. Noored täiskasvanud Eestis valivad suurema tõenäosusega eelarve pidamise, kui nad on mehed, nad on nõus noorte distsiplineerimisega teismeeas, nende vanemad peavad eelarvet, nad säästavad teadlikult millegi ostuks, alustasid hiljuti või juba säästavad pensioniks lisa. Üllatuslikult valivad eelarve pidamise suurema tõenäosusega need, kes on kiir-laene võtnud. Tulemustest saab järeldada, et vanemate mõju lastele on väga suur, kuidas neid noorena distsiplineeritakse ning haritakse, samal ajal olles ka ise eeskujuks. Kui vanemad on ikkagi finantsplaneerimises avatud ning peavad eelarvet, siis suure tõenäosusega teevad seda ka nende lapsed. Võib öelda, et teismeiga on igati oluline periood vanemate poolt vaadates. Tulevasi lapsevanemaid võiks motiveerida see, et olles ise eeskujuks on selle mõju nii endile kui ka lapsele vägagi positiivne.

Viies mudel oli juba uurimaks seda, et leida tegurid, mis panevad mõtlema erinevate finantsinstrumentide vahel, et enda sääste investeerida. Selleks instrumendiks on valitud kolmas pensionisammas, mis on vabatahtlik. Tulemustest selgus, et kõrgema haridusega noored kasutavad seda võimalust suurema tõenäosusega kui madalama haridusega isikud. Igakuise säästmisprotsendi suurenedes kasvab ka tõenäosus investeerida kolmandasse sambasse. Need Eesti noored, kellel on õppelaen või plaanivad seda võtta valivad suurema tõenäosusega selle instrumendi. Kodulaenu puhul on see natukene teine, sest kõige mõjuvam on kodulaenu tagasimaksmine. Inimesed on investeerinud kinnisvarasse, neil pole enam makseid ning kaalutakse uusi võimalusi isikliku puhasvara kasvatamiseks.

Tulemustest saab järeldada, et hetke seis mõnes mõttes on hea, kuid esineb puudujääke. Näiteks tuli välja majandusõppe positiivne mõju, kuid ainult 57% vastanutest oli antud tund põhi- ja/või keskkoolis. Olukorra parandamiseks peaks see osakaal kindlasti tõusma. Kindlasti ei tohi riigi või ettevõtete poolne koolitamine ära kaduda, sest nagu näha, on vanematel suur roll noore välja kujundamises eriti finantskäitumise osas. Seega on kõikidel praegustel ja tulevastel lastevanematel oluline keskenduda alguses enda finantsidele ning siis enda eeskujuga ja suunamisega aidata enda lapsi valmistumaks täiskasvanueaks. Kindlasti peab jätkuma riigipoolne kontroll kiiralaenude reguleerimisel, alkoholi- ja tubakatoodete tarbimise piiramisel. Riik peab tegema kõik tervislikuma elu ning looma võimalused kõikidele, et inimesed saaksid uusi teadmisi. Tervislikud ja haritud inimesed meie ümber annavad positiivset välismõju nii sõpradele kui ka enda lastele. Töö tulemustest selgus, et tervisele kahjulikud tegurid mõjuvad finantskäitumisele negatiivselt, samuti hasartmängud, kiiralaenud. Noorte endi isiklik huvi tuleviku vastu peab kasvama, mõtteviisi oleviku mina peaks vahetuma tuleviku minaga, mis tähendab seda, et oleviku kulutused tuleks säästa ja investeerida pensioniks, et tulevikus vanaduspõlves oleks suurema tõenäosusega säilitatud teatud elatustase. Vananev elanikkond ning negatiivne iive võiks ainuüksi seda mõtteviisi propageerida. Samas on koolidel ja riigil võimalik ära teha palju tööd, et lapsed ette valmistada ning panna nad varakult mõtlema ning teadmisi omandama.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli leida need positiivsed tegurid, mis aitavad noortel juba varajases täisskasvanueas enda finantsidega tegelema hakata ning samuti pensioniks säästa ning seda osa investeerida. See muidugi ei tähenda seda, et tulemustes pole olulised negatiivselt mõjuvad aspektid. Eelkõige saab analüüsida erinevate noorte teismeeas läbitud teekonda ning nende elustiili ja harjumusi. Loodeti tuua välja, et iga väiksemgi tegur on suure mõjuga meie tulevikule nagu näiteks igakuise eelarve koostamine ja finantsplaneerimine, majandusõppe läbimine, vanemate distsiplineerimine enne täiskasvanuks saamist. Selline ratsionaalne tegevus enda tuleviku nimel toob kasu nii indiviidile kui ka Eesti majandusele.

Eesmärk saavutati luues 30 küsimusega küsitlus, mis hindas noori mõjutavad tegureid, nende harjumusi ja mõtteviise. Saavutamiseks pidi küsitlusele vastama vähemalt paarsada Eesti noort inimest vanuses 18-35 eluaastat, kuid vastuseid koguti ajamahuka tööga kokku natukene üle tuhande. Eesmärgini jõudmisel aitas kaasa vastajate positiivne tagasiside teema olulisusest. Andmekogumi piisav suurus aitab kaasa tulemuste usaldatavuse tõstmisel ning lihtsustab järelduste tegemist.

Töös analüüsiti viit erinevat mudelit, mille abil testiti igale mudelile spetsiifilist hüpoteesi. Iga hüpotees koosnes teatud teguritest, mille töö autor valis ning arvas, et on olulised. Hüpoteesid pandi kirja kujul, et hädareservi suurus sõltub ja igakuine säästmisprotsent sõltub teatud teguritest. Kolm viimast sõnastati teatud tegevusi kirjeldavate tunnustena, kus iseloomustati noori, kes alustavad pensioniks säästmist varakult, kes peavad eelarvet ning kes juba on otsustanud enda sääste investeerida kolmandasse pensionisambasse, mis võeti üheks võimaluseks. Piisas sellest, et üks nendest teguritest ei olnud mudelis oluline tuli ka hüpotees tagasi lükata. Töösse lihtsalt ei olnud mõistlik parkümmend hüpoteesi luua, et neist teatud osa jääks tagasi lükkamata. Kõik viis hüpoteesi tuli osaliselt ehk siis tagasi lükata. Enamasti jäi mõni tegur ikka statistiliselt oluliseks ning mõnes mudelis lisandus sinna suurel hulgal teisi tunnuseid. Hüpoteeside järgi ei saa hinnata töö tulemuslikkust, sest mudelid tulid väga huvitavad ning järeldused üpris konkreetsed.

Küsitluse erinevate küsimuste vastusevariantide valikute osakaalust sai järeldada, et suurem enamus ei huvitu teadmisest kust raha tuleb ja kuhu läheb. Suurem rõhk muidugi kulutustel, sest need jagunevad väga paljudeks erinevateks ning ei teata nii täpselt enda igakuist üle- või puudujääki. Selge on see, et kui hetke seisuga ei olda kursis, siis suure tõenäosusega pigem väiksem osa planeerib enda sääste investeerides pensioniks. Õnneks luges vastustest välja, et tervisele või finantsidele halvasti mõjuvate tegurite osakaal on noorte seas väiksem. Kindlasti ei saa öelda, et see ei võiks veelgi väiksem olla.

Töös loodud viie erineva mudeli tulemused kohati kattusid või näitasid sarnast suunda. Hädareservi suurusele ja igakuisele säästmisprotsendile mõjuvad positiivselt mitte suitsetamine, kiiralaenude mitte võtmine, sissetulekute suurenemine, vananemine ja varajane mõtteviis pensioniks valmistumisel säästmise näol. Nagu selgub tervist kahjustav eluviis, mitte ratsionaalsed kiiralaenud mõjuvad negatiivselt tuleviku eesmärkide saavutamist püüdes. Enda tervist hoides ning ratsionaalseid otsuseid tehes on tulemuseks väga suur positiivne mõju nii füüsiliselt kui ka vaimselt. Samuti näitasid vähimruutude meetodi tulemused seda, et teismeeas kujunenud harjumused ning vanemate poolne distsiplineerimine kujundab finantsiliselt ratsionaalsemaid harjumusi juba varajases täiskasvanueas.

Nende Eesti noorte, kes juba säästavad pensioniks ühisteks teguriteks on läbinud majandusõppe, peavad igakuist eelarvet, investeerivad kolmandasse pensionisambasse, ei mängi hasartmänge. Seega võib arvata, et iga neljas noor, kes isikueelarvet peab on pigem vähe, sest soov säilitada teatud elatustase pensionieas vajab endapoolset finantsplaneerimist, mis ilma eelarve ja plaanita on raskesti realiseeritav. Tõlgendamaks tunnuseid, mis selgitavad igakuist eelarvet pidavaid noori ning neid, kes investeerivad sääste pensionisambasse loodi omakorda mudelid, mille tulemustest näi mõnel juhul juba eelnevalt teadaolevaid järeldusi ning samuti ka uusi tulemusi. Isikueelarvet peavad pigem need, kelle vanemad ka seda teevad, kes on mehed, kes säästavad millegi ostuks või siis juba pensioniks. Siit tuleb välja kooli ja vanemate distsiplineerimise rolli tähtsus. Kolmas pensionisammas on inimeste jaoks üks kõige lihtsam viis enda säästude investeerimiseks, mis on võimalik teha automaatseks, ilma igapäevaselt sellega tegelemata. Võib tulemustest välja öelda sambasse investeerinuse valivad suurema tõenäosusega kõrgemalt haritud isikud, samuti rohkem igakuiselt säästvad noored. Kolmandasse pensionisambasse investeerivad pigem need, kellel on õppelaen või kodulaen, mis on juba tagasi makstud.

Tulemustele tuginedes tooksin välja järgmised järeldused, ettepanekud ja soovitused:

- suurel enamusel peaks olema majandusõpe juba põhikoolist, kas siis valik- või kohustuslik aine, sest ka madalama haridusega isikutel peab olema arusaam finantsidest ja majandusest, sest paranev finantskirjaoskus on nii indiviidile kui ka Eesti majandusel väga positiivne,
- lastevanematel on võimalus enda finantsid kontrolli alla saada ning planeerida enda vanaduspõlve samal ajal olles enda lastega avatud suhtluses. Sellel ajal olla noorele isikule eeskujuks ning distsiplineerides juba varakult käitumist ning arendama arusaama finantsidest, sest vanematel on võimalik parandada laste finantskirjaoskust oluliselt,
- nii tervisele kui ka vaimselt kahjulik eluviis mõjub noorte rahalisele hetkeseisule kui ka liigne elamine oleviku minana, ilma mõtlemata tulevikule. Selles osas on suur töö vaja ära teha nii Eesti riigil kui ka koolidel. Võitlus alkoholi, tubaka, kiiralaenude jt tarbimisse peab jätkuma,
- pensionisüsteemi jätkusuutlikkuses kahtlemine, pensioniea oodatav tõus, samal ajal noorte soov varakult töötamine ära lõpetada ja negatiivne iive peaks panema meid kõiki mõtlema tulevikule. Infoliikuvus antud temadel peab olema avalik ning järjepidev.

SUMMARY

YOUTH SAVING HABITS IN ESTONIA

Risko Tiitso

Our lives in our early life can change the future in many ways. School system as they are a big step in getting new knowledge and of course our parents. Financially speaking both of these are very important in creating saving behaviors among youth. Some habits are coded in our genes, but the rest of it is created when we are teenagers or even earlier.

The objective of this study is to identify and measure the effect of schools, parents and lifestyle to savings behavior and financial literacy, in order to see positive effects on saving habits and making rational financial decisions. In order to reach the objective a survey was created and sent out to thousands of people between the ages of 18-35. Gladly little bit over thousands of answers made it easier to write hypothesis and create five different econometric models, which were analysed by ordinary least square, ordered logit and binary logit methods.

This study included five different econometric models, which were supposed to test specific hypotheses. When models had statistically significant variables, then these factors were described the impact on savings behavior. Hypotheses were composed for example that emergency fund depends on education, age etc. All the hypotheses were rejected because at least one of the variables wasn't statistically significant. But all the models had very interesting results and a lot of variables to describe as factors of youth financial literacy. For sure it wasn't the objective to test dozens of hypotheses with only two variables.

Based on the survey the data concludes that the percentage of young people who are interested in managing their finances or saving for retirement is fairly low. The topic is crucial and there will be suggestions to change the situation. It is good to see that young people don't have so unhealthy lifestyles.

Most of the models had very similar results which is great news for making conclusions and suggestions. Not smoking, not taking loans, increase in salary, getting older

and starting saving for pensions have positive effects on emergency fund and monthly savings rate. Being healthy and making rational financial decisions will have a great impact on our personal lives. These young people who already save for retirement have in common that they have studied economics in high school, they keep monthly budgets and they don't gamble. As keeping a monthly budget seems reasonable to reach financial targets for retirement or short term goals we studied a specific model to analyse different impacts. Analysis showed that young people who keep budgets their parents are doing the same, they are more likely men, they also already save for short or long term purposes.

After making conclusions there are some suggestions to consider. Economics classes should be included in at least elementary school curriculum, because we see that this is the first step to financial literacy and very important is to make sure that people who will have lower education get a chance to study basics of finance. The time before becoming an adult is hard for parents, they are preparing their kids for adulthood. Study found that to discipline kids and being an example for them has positive impact on their saving habits. Healthy lifestyle is a way to go, if Estonians want to see growth within themselves and for the country perspective too. Government should focus on limiting unhealthy habits and guide people to knowledge. Ageing people in Estonia, emigration and negative growth population will be a tough issue to deal with, especially young people's wishes to stop working before retirement age.

VIIDATUD ALLIKAD

- Ansong, D., Chowa, G., Johnson, L., Masa, R., Sherraden, Margaret., Sherraden, Michael, Ssewamala, F., Zou, L. (2010). Youth Savings around the World: Youth Characteristics, Savings Performance, and Potential Impacts. – *George Warren Brown School of Social Work, Research Brief*, no. 10-18, pp 1-3.
- Anton, J-I., Bustillo, M, D, R., Fernandez-Macias, E. (2014). Supplementary private pensions and saving: evidence from Spain, October 2014 – *Journal of Pension Economics and Finance*, 13, pp. 1-23.
- Bailenson, N., Carstensen, L, L., Fox, J., Goldstein, G, D., Hershfield, E, H., Sharpe, F, W., Yeykelis, L. (2011). Increasing Saving Behavior Through Age-Progressed Renderings of the Future Self. – *Journal of Marketing Research*, vol. XLVII, pp S23-S37.
- Banks, J., Blundell, R., Disney, R., Emmerson, C. (2002). Retirement, Pensions and the Adequacy of Saving: a Guide to the Debate. – *The Institute for Fiscal Studies, Briefing Note no. 29*, 1-41.
- Benartzi, S. (2011). Behavioral Finance in Action: Psychological challenges in the financial advisor/client relationship, and strategies to solve them. – *UCLA Anderson School of Management and Allianz Global Investors Center for Behavioral Finance*, pp 1-31.
- Boer, de, P., Dijk, van, K, H., Franses, H, P., Heij, C., Kloek, T. (2004). Econometric Methods with Applications in Business and Economics. – *Oxford Universty Press*, pp 1-814.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press.
- Cesarini, D., Johanneson, M., Lichtenstein, P., Sandewall, Ö., Wallace, B. (2009). Genetic Variation in Financial Decision Making. – *Forthcoming, Journal of Finance*. Pp 1-53.
- Collinson, C. (2014). The Retirement Readiness of Three Unique Generations: Baby Boomers, Generation X, and Millenials. – *15th Annual Transamerica Retirement Survey of Workers*, pp 1-61.
- Cronqvist, H., Siegel, S. (2010). The Origins of Savings Behavior. – *Social Science Research Network*, pp 1-49.

- Deaton, A. (2005). Franco Modigliani and the Life Cycle Theory of Consumption. – *Research Program in Development Studies and Center for Health and Wellbeing, Princeton University*, pp 1-22.
- Deshpande, R., Zimmerman, M, J. (2010). Youth Savings in Developing Countries: Trends in Practice, Gaps in Knowledge. – *A Report of the Youthsave Consortium*, pp 1-44.
- Dohmen, T., Falk, A., Huffman, D., Sunde, U. (2006). The Intergenerational Transmission of Risk and Trust Attitudes. – *Discussion Paper Series IZA*, no. 2380, pp 1-43.
- Dominquez-Barrero, F., Lopez-Laborda, J. (2007). Why do people invest in personal Pension Plans? – *Department of Public Economics, University of Zaragoza, Applied Economics*, 39, pp 1115-1126.
- Eke, B. Econometrics: Regression Analysis With Qualitative Information. http://ocw.uc3m.es/economia/econometrics/lecture-notes-1/Topic4_logo.pdf (27.04.2015)
- Finantskirjaoskus. Investopedia kodulehekül. <http://www.investopedia.com/terms/f/financial-literacy.asp/> (22.02.2015)
- Hernandez, L., Jonker, N., Kosse, A. (2014). Cash versus debit card: the role of budget control. – *DNB Working Paper*, No. 429, pp 1-35.
- Holmes, J., Pathak, P., Zimmerman, J. (2011). Accelerating Financial Capability among Youth, Nudging New Thinking. – *New America Foundation*, June 2011. Global Assets Project, pp 1-16.
- Ismayilova, L., Ssewamala, M, F. (2009). Integrating Children's Savings Accounts in the Care and Support of Orphaned Adolescents in Rural Uganda. – *Social Service Review*, 83(3), pp 1-17.
- Jappelli, T., Modigliani, F. (1998). The Age-Saving Profile and the Life-Cycle Hypothesis. – *Centre for Studies in Economics and Finance, Working Paper no. 9*, pp 1-48.
- Jordan, J., Koonce, C, J., Mauldin, A, T., Mimura, Y. (2008). Financial Information: Is it Related to Savings and Investing Knowledge and Financial Behavior of Teenagers? – *Journal of Financial Counseling and Planning*, 19, pp 1-10.
- Jõgi, A. (2000). Tõenäosusteooria 1. osa. Tallinn: TTÜ Kirjastus.
- Knowles, J., Postlewaite, A. (2005). Do Children Learn to Save from Their Parents? – *PARC Working Paper Series*, WPS 05-07, pp 1-51.
- Küsitlus. RiskInvest finantsportaal. <http://www.riskinvest.ee/magister/> (22.02.2015)
- Masa, R. (2009). Innovations in Youth Saving and Asset Building around the World. – *George Warren Brown School of Social Work, Research Brief*, no. 09-52, pp 1-6.

- OECD (2012). Life Expectancy and Healthy Life Expectancy at Birth, in Health at a Glance: Europe 2012. - *OECD Publishing*. pp 16-17.
- Paas, T. (1995). Sissejuhatus ökonomeetriasse. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Paas, T. (1997). Ökonomeetria: ülesandeid seminarideks ja praktikumideks. Tartu: Tartu Ülikool.
- Pangakaardid. Eesti Panga kodulehekül. <http://www.eestipank.ee/press/eestis-valja-antud-pangakaarte-kasutati-esimeses-kvartalis-184-riigis-27042015/> (27.04.2015)
- Pathak, P. (2012). Creating Creatures of Habit – Nudging Saving in Youth. – *New America Foundation*, July 2012. Issue Brief, pp 1-4.
- Sauga, A. (2015). Doktoriõppe 11. loengu slaidid.
- Stat. Eesti Statistikaameti andmebaasi kodulehekül. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp/> (20.05.2015)
- The Facts on Saving and Investing. (1999). Office of Investor Education and Assistance Securities and Exchange Commission, pp 1-43.
- The Generation Game: Savings for the New Millennial (2014). /Said Business School ja University of Oxford üliõpilased. New York: BNY Mellon.
- Vainu, J. (2006). Ökonomeetria: Lihtsad mudelid. Tallinn: Külim.
- Yoshimoto, H. (2008). Binary Choice (Probit and Logit) Models. – *ECON 203C: Systems Models, TA Note 4: Version 2*, pp 1-18.

LISAD

Lisa 1. Koostatud küsitluse küsimused koos vastustevariantide, vastanute arvu, osakaalu ja tunnuste väärtustega

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
1. Sugu?			
Mees	476	47.3%	1
Naine	530	52.7%	2
2. Vanus?			
18	30	3%	18
19	34	3.4%	19
20	41	4.1%	20
21	63	6.3%	21
22	87	8.6%	22
23	97	9.6%	23
24	149	14.8%	24
25	117	11.6%	25
26	83	8.3%	26
27	65	6.5%	27
28	37	3.7%	28
29	37	3.7%	29
30	33	3.3%	30
31	25	2.5%	31
32	30	3%	32
33	21	2.1%	33
34	16	1.6%	34
35	41	4.1%	35
3. Haridustase?			
Alg- või põhiharidus	69	6.9%	0
Keskharidus	363	36.1%	1
Keskeriharidus	145	14.4%	2
Kõrgharidus	429	42.6%	3
4. Töökogemus?			
kuni 1 aasta	187	18.6%	0,5
1-2 aastat	178	17.7%	1,5
3-5 aastat	262	26%	4
5+ aastat	379	37.7%	7

Lisa 1 järg

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
5. Töösuhe?			
Töötu	54	5.4%	1
Abiturient/tudeng	90	8.9%	2
Abiturient/tudeng, kes töötab vähemalt ühe kuu aastas	195	19.4%	3
Töötan Eestis	566	56.3%	4
Töötan välismaal (kaasa arvatud lisatööd Eestis)	43	4.3%	5
Ettevõtja	53	5.3%	6
Varakult pensionil, kuna on piisavalt passiivset sissetulekut, et säilitada olemasolev elatustase	5	0.5%	7
6. Kumba eelistate ja kasutate meelsamini?			
Sularaha	182	18.1%	1
Pangakaarti	824	81.9%	2
7. Perekonnaseis ja elamistingimused?			
Vallaline, elan perega	146	14.5%	1
Vallaline, jagan elamist sõprade, õpilaste, töötajatega	87	8.6%	2
Vallaline, elan üksi	139	13.8%	3
Suhtes, kuid elan üksi	44	4.4%	
Suhtes, kuid elan pere või sõpradega	82	8.2%	4
Suhtes ning elan koos kaaslasega	508	50.5%	5
8. Kas Teil on lapsi?			
Ei	804	79.9%	0
1	127	12.6%	1
2	63	6.3%	2
3 või rohkem	12	1.2%	3
9. Kas Te suitsetate?			
Jah	168	16.7%	1
Aeg-ajalt	138	13.7%	
Ei	700	69.6%	2

Lisa 1 järg

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
10. Kas Teil oli 9-12 klass mõni aasta majandusõpetus või lahendasite matemaatika tunnis erinevaid igapäevaelus vajalikke lahendusi finantsprobleemidele või võimalustele?			
Jah	569	56.6%	1
Ei	437	43.4%	2
Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
11. Kas põhi- ja/või keskkooli viimases klassis peaks olema majandusmatemaatika või -õpetus kohustuslik?			
Jah	469	46.6%	1
Võiks olla valikaine	500	49.7%	2
Ei	37	3.7%	3
12. Kui olite 10-16aastane, kas ja kui tihti saite taskuraha?			
Ei saanud taskuraha	191	19%	1
Sain taskuraha korra kuus kindla summa	388	38.6%	2
Sain taskuraha iga nädal, mõnikord tihemini	372	37%	3
Sain taskuraha iga päev	55	5.5%	
13. Kui kauaks jätkus taskuraha?			
Sai samal perioodil otsa	281	27.9%	1
Mõnikord sai otsa ja mõnikord jäi alles	461	45.8%	2
Enamasti jäi alles, pärast sai midagi suuremat osta	129	12.8%	3
Suutsin enamasti kogu aeg kõrvale panna ning teen seda siiani	135	13.4%	4
14. Kui karm kontroll oli sinu taskuraha üle vanematel/hooldajatel?			
Ei kontrollitud üldse	429	42.6%	1
Mõnikord küsiti, kuid mitte nii täpselt	510	50.7%	2
Enamasti küsiti täpselt ning distsiplineeriti vähem kulutama	65	6.5%	3
Vähem kulutades lepiti kokku vanematega taskurahale boonus	2	0.2%	4

Lisa 1 järg

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
15. Kas olete nõus, et põhikooli lapsi võiks distsiplineerida erinevate boonuste, kulude kontrolli jt meetoditega?			
Ei ole nõus	113	11.2%	1
Kohati nõus, kuid teismelisi on raske nii spetsiifiliselt distsiplineerida	379	37.7%	2
Pigem nõus, oleksin ka ise igakuiselt säästnud, kui oleks aasta lõpus sellele veel lisa saada	206	20.5%	3
Täiesti nõus, mida varem noor mõtlema panna seda parem vundament tulevikuks	308	30.6%	4
16. Kas Teie vanemad peavad igakuist eelarvet?			
Jah	167	16.6%	1
Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	219	21.8%	2
Ei	346	34.4%	3
Ei tea	274	27.2%	4
17. Kas Te peate igakuist eelarvet?			
Jah	227	22.6%	1
Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	371	36.9%	2
Ei	408	40.6%	3
18. Kui suur on Teie eelneva 6 kuu keskmine igakuine sissetulek eurodes?			
kuni 250	109	10.8%	125
251-500	164	16.3%	375
501-750	165	16.4%	625
751-1000	160	15.9%	875
1001-1250	111	11%	1125
1251-1500	91	9%	1375
1501-1750	36	3.6%	1625
1751-2000	38	3.8%	1875
2001-2250	24	2.4%	2125
2250 ja rohkem	108	10.7%	2375

Lisa 1 järg

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
19. Mitu protsenti sissetulekust olete keskmiselt viimase 6 kuu jooksul kuus säästnud?			
Ei oska öelda, võibolla mitte üldse või väga vähe	347	34.5%	0
kuni 5%	128	12.7%	3
6-10%	129	12.8%	8
11-15%	98	9.7%	13
16-20%	70	7%	18
21-25%	57	5.7%	23
26% ja rohkem	177	17.6%	28
20. Kas olete säästnud raha reisi, auto, elektroonika jne soetamise jaoks?			
Ei ole säästnud, kui raha on olemas, siis soetan koheselt	212	21.1%	1
Ei, kuid plaanin tulevikus lühiajaliselt säästa	95	9.4%	2
Säästan praegugi vähemalt ühe tarbeeseme või teenuse jaoks	365	36.3%	3
Olen säästnud, kuid hetkelteadlikult ei säästa mitte millegi jaoks	334	33.2%	4
21. Kas olete mõelnud vanaduspõlveks lisa säästmisele?			
Ei ole sellele mõelnud	300	29.8%	1
Väga vähe mõelnud, kuid ei säästa	263	26.1%	2
Mõtlen tihti, kuid pole veel alustanud säästmisega	263	26.1%	3
Alustasin just hiljuti	63	6.3%	4
Olen juba pikka aega seda teinud	117	11.6%	5
22. Kas olete liitunud III pensionisambaga?			
Jah	247	24.6%	1
Ei	759	75.4%	2
23. Kes peaks Teie arvates hoolitsema inimese sissetuleku eest vanaduspõlves?			
Inimene ise, kogudes ja investeerides enne vanaduspõlve saabumist (pensionifondid, kinnisvara, muud investeeringud)	598	59.4%	1
Tööelised maksumaksjad läbi riikliku sotsiaalkindlustuse	233	23.2%	2
Lapsed	20	2%	3
Ei ole selle peale mõelnud	155	15.4%	4

Lisa 1 järg

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
24. Kas Teil on kodulaen?			
Jah	150	14,9%	1
Olen võtnud kodulaenu ning kõik edukalt tagasi makstud	13	1,3%	2
Plaanin järgmise 5 aasta jooksul kodulaenu võtta	230	22,9%	3
Ei	609	60,5%	4
Ei vastanud	4	0,4%	5
25. Kui tihti mängite hasartmänge?			
Väga palju	8	0,8%	1
Üpris palju	42	4,2%	
Harva	142	14,1%	2
Pigem väga harva	241	24%	
Ei mängi üldse	573	57%	3
26. Kas olete võtnud kiirlaenu?			
Jah	56	5,6%	1
Ei	950	94,4%	2
27. Kas kiirlaenud peaksid olema rangemalt reguleeritud?			
Jah	885	88%	1
Ei	121	12%	2

Lisa 1 järg

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
28. Kas olete võtnud õppelaenu?			
Jah	257	25.5%	1
Olen võtnud õppelaenu ning see on edukalt tagasi makstud	105	10.4%	2
Plaanin lähitulevikus õppelaenu võtta	11	1.1%	3
Ei	633	62.9%	4
29. Kui suur on Teie hädareserv ootamatute kulude katteks (eurodes)?			
Hädareserv puudub	244	24.3%	0
kuni 100	96	9.5%	50
101-500	184	18.3%	300
501-1000	106	10.5%	750
1001-1500	86	8.5%	1250
1501-2000	34	3.4%	1750
2001-2500	35	3.5%	2250
2501-3000	15	1.5%	2750
3001-3500	16	1.6%	3250
3501 ja rohkem	190	18.9%	3750
30. Kus hoiate või hoiaksite oma hädareserve?			
Sularahas	225	22.4%	1
Lihtsalt pangakontol	581	57.8%	2
Lühiajaliselt investeeritud ning paari päevaga realiseeritavatesse instrumentidesse (aktsiad, fondid, lühiajaline laen, väärismetallid jt)	200	19.9%	3

Allikas: (Küsitlus)

Lisa 2. Kvantitatiivsete tunnuste vastanute arv, osakaal ja tunnuste väärtused

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
Töökogemus?			
kuni 1 aasta	187	18.6%	0,5
1-2 aastat	178	17.7%	1,5
3-5 aastat	262	26%	4
5+ aastat	379	37.7%	7
Kas Teil on lapsi?			
Ei	804	79.9%	0
1	127	12.6%	1
2	63	6.3%	2
3 või rohkem	12	1.2%	3
Kui suur on Teie eelneva 6 kuu keskmine igakuine sissetulek eurodes?			
kuni 250	109	10.8%	125
251-500	164	16.3%	375
501-750	165	16.4%	625
751-1000	160	15.9%	875
1001-1250	111	11%	1125
1251-1500	91	9%	1375
1501-1750	36	3.6%	1625
1751-2000	38	3.8%	1875
2001-2250	24	2.4%	2125
2250 ja rohkem	108	10.7%	2375

Lisa 2 järg

Küsimus koos võimalike vastustevariantidega	Vastanuid	Osakaal	Tunnuse väärtus
Mitu protsenti sissetulekust olete keskmiselt viimase 6 kuu jooksul kuus säästnud?			
Ei oska öelda, võibolla mitte üldse või väga vähe	347	34.5%	0
kuni 5%	128	12.7%	3
6-10%	129	12.8%	8
11-15%	98	9.7%	13
16-20%	70	7%	18
21-25%	57	5.7%	23
26% ja rohkem	177	17.6%	28
Kui suur on Teie hädareserv ootamatute kulude katteks (eurodes)?			
Hädareserv puudub	244	24.3%	0
kuni 100	96	9.5%	50
101-500	184	18.3%	300
501-1000	106	10.5%	750
1001-1500	86	8.5%	1250
1501-2000	34	3.4%	1750
2001-2500	35	3.5%	2250
2501-3000	15	1.5%	2750
3001-3500	16	1.6%	3250
3501 ja rohkem	190	18.9%	3750

Allikas: Autori koostatud

Lisa 3. Ökonomeetriliste mudelite fiktiivsed tunnused

Fiktiivne tunnus	Lühend
Sugu mees	Dsugu_1
Haridustase	
Keskharidus	DHaridustase_2
Keskeriharidus	DHaridustase_3
Kõrgharidus	DHaridustase_4
Töösuhe	
Töötü	DToosuhe_1
Abiturient/tudeng	DToosuhe_2
Abiturient/tudeng, kes töötab vähemalt ühe kuu aastas	DToosuhe_3
Töötan Eestis	DToosuhe_4
Töötan välismaal (kaasa arvatud lisatööd Eestis)	DToosuhe_5
Ettevõtja	DToosuhe_6
Kumba eelistate ja kasutate meelsamini?	
Sularaha	DSularahavspangakaart_1
Perekonnaseis ja elamistingimused?	
Vallaline, elan perega	DPerekonnaseiselamistingimuse_1
Vallaline, jagan elamist sõprade, õpilaste, töötajatega	DPerekonnaseiselamistingimuse_2
Vallaline või suhtes, elan üksi	DPerekonnaseiselamistingimuse_3
Suhtes, kuid elan pere või sõpradega	DPerekonnaseiselamistingimuse_4
Suhtes ning elan koos kaaslasega	DPerekonnaseiselamistingimuse_5
Kas Te suitsetate?	
Jah või aeg-ajalt	DSuitsetamine_1
Kas Teil oli 9-12 klass mõni aasta majandusõpetus või lahendasite matemaatika tunnis erinevaid igapäevaelus vajalikke lahendusi finantsprobleemidele või võimalustele?	
Jah	DKasolimajandus_1
Kas põhi- ja/või keskkooli viimases klassis peaks olema majandusmatemaatika või -õpetus kohustuslik?	
Jah	DMajanduskohustuslikuks_1
Võiks olla valikaine	DMajanduskohustuslikuks_2

Lisa 3 järg

Fiktiivne tunnus	Lühend
Kui olite 10-16aastane, kas ja kui tihti saite taskuraha?	
Sain taskuraha korra kuus kindla summa	DTaskurahateismeeas_2
Sain taskuraha iga päev või nädal, mõnikord tihemini	DTaskurahateismeeas_3
Kui kauaks jätkus taskuraha?	
Mõnikord sai otsa ja mõnikord jäi alles	DKuikauaksjatkustaskuraha_2
Enamasti jäi alles, pärast sai midagi suuremat osta	DKuikauaksjatkustaskuraha_3
Suutsin enamasti kogu aeg kõrvale panna ning teen seda siiani	DKuikauaksjatkustaskuraha_4
Kui karm kontroll oli sinu taskuraha üle vanematel/hooldajatel?	
Ei kontrollitud üldse	DTaskurahakontroll_1
Mõnikord küsiti, kuid mitte nii täpselt	DTaskurahakontroll_2
Enamasti küsiti täpselt ning distsiplineeriti vähem kulutama	DTaskurahakontroll_3
Kas olete nõus, et põhikooli lapsi võiks distsiplineerida erinevate boonuste, kulude kontrolli jt meetoditega?	
Ei ole nõus	DLastedistsip_1
Kohati nõus, kuid teismelisi on raske nii spetsiifiliselt distsiplineerida	DLastedistsip_2
Pigem nõus, oleksin ka ise igakuiselt säästnud, kui oleks aasta lõpus sellele veel lisa saada	DLastedistsip_3
Kas Teie vanemad peavad igakuist eelarvet?	
Jah	DVanemaeelarve_1
Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	DVanemaeelarve_2
Ei	DVanemaeelarve_3
Kas Te peate igakuist eelarvet?	
Jah	DIsikueelarve_1
Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	DIsikueelarve_2
Kas olete säästnud raha reisi, auto, elektroonika jne soetamise jaoks?	
Ei, kuid plaanin tulevikus lühiajaliselt säästa	DSaastminemillegiostuks_2
Säästan praegugi vähemalt ühe tarbeeseme või teenuse jaoks	DSaastminemillegiostuks_3
Olen säästnud, kuid hetkelteadlikult ei säästa mitte millegi jaoks	DSaastminemillegiostuks_4

Lisa 3 järg

Fiktiivne tunnus	Lühend
Kas olete mõelnud vanaduspõlveks lisa säästmisele?	
Väga vähe mõelnud, kuid ei säästa	DSaastminevanaduspolveks_2
Mõtlen tihti, kuid pole veel alustanud säästmisega	DSaastminevanaduspolveks_3
Alustasin just hiljuti	DSaastminevanaduspolveks_4
Olen juba pikka aega seda teinud	DSaastminevanaduspolveks_5
Kas olete liitunud III pensionisambaga?	
Jah	DKolmaspension_1
Kes peaks Teie arvates hoolitsema inimese sissetuleku eest vanaduspõlves?	
Inimene ise, kogudes ja investeerides enne vanaduspõlve saabumist (pensionifondid, kinnisvara, muud investeeringud)	DVanaduspolvesissetulekuvastu_1
Tööealised maksumaksjad läbi riikliku sotsiaalkindlustuse	DVanaduspolvesissetulekuvastu_2
Lapsed	DVanaduspolvesissetulekuvastu_3
Kas Teil on kodulaen?	
Jah	DKodulaen_1
Olen võtnud kodulaenu ning kõik edukalt tagasi makstud	DKodulaen_2
Plaanin järgmise 5 aasta jooksul kodulaenu võtta	DKodulaen_3
Ei	DKodulaen_4
Kui tihti mängite hasartmänge?	
Harva või pigem harva	DHasartmangud_2
Ei mängi üldse	DHasartmangud_3
Kas olete võtnud kiiralaenu?	
Jah	DKiiralaenud_1
Kas kiiralaenud peaksid olema rangemalt reguleeritud?	
Jah	DKiiralaenudereguleerimine_1
Kas olete võtnud õppelaenu?	
Jah	DOppelaen_1
Olen võtnud õppelaenu ning see on edukalt tagasi makstud	DOppelaen_2
Plaanin lähitulevikus õppelaenu võtta	DOppelaen_3
Kus hoiate või hoiaksite oma hädareserve?	
Sularahas	DHadareservihoidmine_1
Lihtsalt pangakontol	DHadareservihoidmine_2

Allikas: Autori koostatud

Lisa 4. Hädareservi suuruse ökonomeetrilise mudeli kolme mudeli võrdlus

Muutuja	Selgitus	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
const	konstant	- 826,1** (287,9)	- 921,4** -(281,0)	- 981,8** -(267,6)
DSugu_1	Sugu mees	131,2* (69,3)	154,0** (69,6)	123,1* (68,5)
DSuitsetatamine_1	Jah või aeg-ajalt	- 193,9** (69,0)	- 205,4** (69,9)	- 213,1** (69,8)
DKuikauaksjatkustaskuraha_2	Mõnikord sai otsa ja mõnikord jäi alles	45,38 (73,5)		
DKuikauaksjatkustaskuraha_3	Enamasti jäi alles, pärast sai midagi suuremat osta	251,7** (106,1)		
DKuikauaksjatkustaskuraha_4	Suutsin enamasti kogu aeg kõrvale panna ning teen seda siiani	197,9* (107,1)	226,7** (108,4)	222,3** (108,2)
DKuikauaksjatkustaskuraha_23	DKuikauaksjatkustaskuraha_2 + DKuikauaksjatkustaskuraha_3		98,34 (72,0)	87,63 (71,8)
DLastedistsip_1	Ei ole nõus	163,2 (107,1)		
DLastedistsip_2	Kohati nõus, kuid teismelisi on raske nii spetsiifiliselt distsiplineerida	-81,33 (74,7)		
DLastedistsip_3	Pigem nõus, oleksin ka ise igakuiselt säästnud, kui oleks aasta lõpus sellele veel lisa saada	-61,1 (87,8)		
DSaastminemillegiostuks_2	Ei, kuid plaanin tulevikus lühiajaliselt säästa	- 301,2** (121,0)	- 279,6** (122,5)	- 264,5** (122,5)
DSaastminemillegiostuks_3	Säästan praegugi vähemalt ühe tarbeeseme või teenuse jaoks	- 254,3** (89,1)		
DSaastminemillegiostuks_4	Olen säästnud, kuid hetkelteadlikult ei säästa mitte millegi jaoks	22,87 (87,6)		
DSaastminemillegiostuks_34	DSaastminemillegiostuks_3 + DSaastminemillegiostuks_4		-103,7 (81,0)	-90,31 (80,8)

Lisa 4 järg

Muutuja	Selgitus	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
DSaastminevanaduspolveks_2	Väga vähe mõelnud, kuid ei säästa	79,32 (82,3)		
DSaastminevanaduspolveks_3	Mõtlen tihti, kuid pole veel alustanud säästmisega	2,473 (82,1)		
DSaastminevanaduspolveks_4	Alustasin just hiljuti	220,2 (139,5)		
DSaastminevanaduspolveks_5	Olen juba pikka aega seda teinud	842,2** (117,2)		
DSaastminevanaduspolveks_23	DSaastminevanaduspolveks_2 + DSaastminevanaduspolveks_3		13,73 (71,5)	27,27 (71,2)
DSaastminevanaduspolveks_45	DSaastminevanaduspolveks_4 + DSaastminevanaduspolveks_5		607,1** (104,3)	620,7** (104,1)
DKiirlaenu_1	Jah	- 360,7** (137,8)	- 365,9** (139,6)	- 377,6** (139,7)
DOppelaenu_1	Jah	- 278,8** (74,1)	- 295,3** (75,1)	- 291,1** (75,1)
DOppelaenu_2	Olen võtnud õppelaenu ning see on edukalt tagasi makstud	1,336 (114,5)		
DOppelaenu_3	Plaanin lähitulevikus õppelaenu võtta	94,08 (295,6)		
DOppelaenu_23	DOppelaenu_2 + DOppelaenu_3		36,63 (108,3)	33,52 (108,3)

Lisa 4 järg

Muutuja	Selgitus	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
DHadareservihoidmine_1	Sularahas	-645,4** (103,3)	-706,8** (104,1)	-724,0** (103,7)
DHadareservihoidmine_2	Lihtsalt pangakontol	-469,1** (84,7)	-505,6** (85,5)	-511,4** (85,2)
DPerekonnaseiselmistingimuse_1	Vallaline, elan perega	-250,6** (97,7)	-212,3** (98,8)	
DPerekonnaseiselmistingimuse_2	Vallaline, jagan elamist sõprade, õpilaste, töötajatega	-9,984 (115,9)	10,58 (117,0)	
DPerekonnaseiselmistingimuse_3	Vallaline või suhtes, elan üksi	-139,9 (86,4)	-132,9 (87,8)	
DPerekonnaseiselmistingimuse_4	Suhtes, kuid elan pere või sõpradega	10,43 (120,3)	28,01 (121,9)	
Kuuekuukesksaastuprotsent	Mitu protsenti sissetulekust olete keskmiselt viimase 6 kuu jooksul kuus säästnud?	47,65** (3,4)	47,07** (3,5)	46,55** (3,4)
Kuuekuukesksissetulek	Kui suur on Teie eelneva 6 kuu keskmine igakuine sissetulek?	0,2936** (0,1)	0,2931** (0,1)	0,3123** (0,1)
Lastearv	Kas Teil on lapsi?	-176,1** (58,2)	-153,3** (58,7)	-129,7** (57,0)
Vanus	Vanus	70,22** (10,9)	73,52** (10,7)	73,47** (10,5)
Adj. R ²	Korrigeeritud determinatsioonikordaja	0,5504	0,5345	0,5331

Allikas: Autori arvutused

Märkused: Standardvead on sulgudes. * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05.

Lisa 5. Kuue kuu keskmise säästmisprotsendi ökonomeetrilise mudeli kolm mudelit

Tunnus	Selgitus	Mudel 2	Mudel 4	Mudel 5
const	konstant	-2,751 (4,697)	-3,512 (4,710)	-3,245 (4,706)
Kuuekuukesksissetulek	Kui suur on Teie eelneva 6 kuu keskmine igakuine sissetulek?	0,003829** (0,000)	0,003884** (0,000)	0,004166** (0,000)
DSugu_1	Sugu mees	1,339** (0,626)	1,256** (0,620)	
DKasolimajandus_1	Jah	-0,933 (0,569)	-0,845 (0,572)	
DKuikauaksjatkustaskuraha_2	Mõnikord sai otsa ja mõnikord jäi alles	0,176 (0,674)		
DKuikauaksjatkustaskuraha_3	Enamasti jäi alles, pärast sai midagi suuremat osta	1,782* (0,969)		
DKuikauaksjatkustaskuraha_4	Suutsin enamasti kogu aeg kõrvale panna ning teen seda siiani	5,994** (0,950)	5,999** (0,953)	5,881** (0,954)
DKuikauaksjatkustaskuraha_23	DKuikauaksjatkustaskuraha_2 + DKuikauaksjatkustaskuraha_3		0,497 (0,653)	0,349 (0,652)
DVanemaeelarve_1	Jah	1,069 (0,890)	1,245 (0,891)	1,198 (0,894)
DVanemaeelarve_2	Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	-1,799** (0,813)	-1,831** (0,815)	-2,055** (0,816)
DVanemaeelarve_3	Ei	0,538 (0,719)	0,487 (0,723)	0,499 (0,723)
DVanemaeelarve_12	DVanemaeelarve_1 + DVanemaeelarve_2			
DIsikueelarve_1	Jah	1,990** (0,811)	1,963** (0,800)	2,350** (0,807)
DIsikueelarve_2	Vahelduva eduga, kuid mitte regulaarselt	-0,208 (0,670)	-0,240 (0,665)	-0,080 (0,669)
DIsikueelarve_12	DIsikueelarve_1 + DIsikueelarve_2			

Lisa 5 järg

Tunnus	Selgitus	Mudel 2	Mudel 4	Mudel 5
DSaastminemillegiostuks_2	Ei, kuid plaanin tulevikus lühiajaliselt säästa	-0,545 (1,107)	-0,667 (1,113)	-0,749 (1,112)
DSaastminemillegiostuks_3	Säästan praegugi vähemalt ühe tarbeeseme või teenuse jaoks	6,368** (0,809)		
DSaastminemillegiostuks_4	Olen säästnud, kuid hetkelteadlikult ei säästa mitte millegi jaoks	4,248** (0,796)		
DSaastminemillegiostuks_34	DSaastminemillegiostuks_3 + DSaastminemillegiostuks_4		5,438** (0,726)	5,292** (0,724)
DSaastminevanaduspolveks_2	Väga vähe mõelnud, kuid ei säästa	0,366 (0,757)		-0,129 (0,655)
DSaastminevanaduspolveks_3	Mõtlen tihti, kuid pole veel alustanud säästmisega	-0,670 (0,763)		
DSaastminevanaduspolveks_4	Alustasin just hiljuti	3,703** (1,299)		3,948** (0,941)
DSaastminevanaduspolveks_5	Olen juba pikka aega seda teinud	3,828** (1,059)		
DSaastminevanaduspolveks_23	DSaastminevanaduspolveks_2 + DSaastminevanaduspolveks_3		-0,056 (0,658)	
DSaastminevanaduspolveks_45	DSaastminevanaduspolveks_4 + DSaastminevanaduspolveks_5		3,888** (0,945)	
DKolmaspension_1	Jah	-2,171** (0,653)	-2,247** (0,654)	-2,217** (0,654)
DKiiralaenu_1	Jah	-5,740** (1,244)	-5,903** (1,246)	-6,014** (1,247)
DKiiralaenudereguleerimine_1	Jah	-3,153** (0,883)	-3,310** (0,884)	-3,472** (0,879)
DHadareservihoidmine_1	Sularahas	-2,380** (0,950)	-1,934** (0,943)	-2,437** (0,935)
DHadareservihoidmine_2	Lihtsalt pangakontol	-0,641 (0,779)	-0,296 (0,776)	-0,575 (0,774)
DHadareservihoidmine_12	DHadareservihoidmine_1 + DHadareservihoidmine_2			

Lisa 5 järg

Tunnus	Selgitus	Mudel 2	Mudel 4	Mudel 5
DPerekonnaseiselaistingimuse_1	Vallaline, elan perega	2,197* (0,910)		2,512** (0,896)
DPerekonnaseiselaistingimuse_2	Vallaline, jagan elamist sõprade, õpilaste, töötajatega	-0,146 (1,052)		-0,115 (1,055)
DPerekonnaseiselaistingimuse_3	Vallaline või suhtes, elan üksi	-0,049 (0,775)	-0,046 (0,780)	0,159 (0,775)
DPerekonnaseiselaistingimuse_4	Suhtes, kuid elan pere või sõpradega	0,519 (1,096)		0,614 (1,102)
DPerekonnaseiselaistingimuse_124	DPerekonnaseiselaistingimuse_1 + DPerekonnaseiselaistingimuse_2 + DPerekonnaseiselaistingimuse_4		1,098 (0,704)	
DKodulaen_1	Jah	6,766 (4,466)	7,154 (4,482)	7,276 (4,482)
DKodulaen_2	Olen võtnud kodulaenu ning kõik edukalt tagasi makstud	9,919* (5,077)	10,48* (5,092)	10,27** (5,091)
DKodulaen_3	Plaanin järgmise 5 aasta jooksul kodulaenu võtta	7,668* (4,446)	8,256* (4,459)	8,286* (4,459)
DKodulaen_4	Ei	7,513* (4,429)	7,982* (4,442)	7,994* (4,443)
DKodulaen_12	DKodulaen_1 + DKodulaen_2			
Adj. R ²	Korrigeeritud determinatsioonikordaja	0,327	0,319	0,318

Allikas: Autori arvutused

Märkused: Standardvead on sulgudes. * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Lisa 6. Pensioni peale mõtlemise ja varem selle jaoks säästmise tegurid järjestatud logit mudeli tulemusena

Muutuja	Koefitsient	Standard-viga	Olulisuse tõenäosus <i>p</i>	Olulisuse nivoo
Hadareserv	0,000	0,000	0,000	***
DSikueelarve_1	0,722	0,154	0,000	***
DSikueelarve_2	0,424	0,140	0,003	***
DVanaduspolvesissetulekuvastu_1	1,092	0,182	0,000	***
DHasartmangud_2	0,677	0,295	0,022	**
DHasartmangud_3	0,432	0,292	0,139	
DHadareservihoidmine_1	-0,971	0,195	0,000	***
DHadareservihoidmine_2	-0,809	0,166	0,000	***
DVanaduspolvesissetulek_23	0,630	0,201	0,002	***
DMajanduskohustuslikuks_1	0,847	0,362	0,019	**
DMajanduskohustuslikuks_2	0,210	0,360	0,560	
cut1	0,784	0,465	0,092	*
cut2	2,081	0,471	0,000	***
cut3	3,659	0,477	0,000	***
cut4	4,287	0,476	0,000	***
Logaritmiline tõepära	-1350,861	Akaike kriteerium		2731,722
Schwarzi kriteerium	2805,428	Hannan-Quinn		2759,727

Allikas: Autori arvutused

Märkused: * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Lisa 7. Isikueelarvet koostavaid noori selgitavate tegurite mudelite versioonide võrdlus järjestatud logit meetodil

Muutuja	Selgitus	Mudel 2	Mudel 4	Mudel 6
Kuuekuukesksaastuprotsent	Mitu protsenti sissetulekust olete keskmiselt viimase 6 kuu jooksul kuus säästnud?	-0,01523** (0,007)	-0,01273* (0,007)	
Kuuekuukesksissetulek	Kui suur on Teie eelneva 6 kuu keskmine igakuine sissetulek?	0,0001866* (0,000)		
Lastearv	Kas Teil on lapsi?	-0,4229** (0,120)	-0,3376** (0,104)	- 0,3119** (0,103)
Vanus	Vanus	0,01772 (0,022)		
DSugu_1	Sugu mees	-0,3953** (0,142)	-0,3091** (0,134)	- 0,3268** (0,131)
DHaridustase_2	Keskharidus	-0,4582 (0,284)		
DHaridustase_3	Keskeriharidus	-0,3322 (0,314)		
DHaridustase_4	Kõrgharidus	-0,5693* (0,298)		
DLastedistsip_1	Ei ole nõus	0,9115** (0,232)	0,8890** (0,231)	0,7768** (0,228)
DLastedistsip_2	Kohati nõus, kuid teismelisi on raske nii spetsiifiliselt distsiplineerida	0,5720** (0,152)	0,5661** (0,152)	0,5435** (0,151)
DLastedistsip_3	Pigem nõus, oleksin ka ise igakuiselt säästnud, kui oleks aasta lõpus sellele veel lisa saada	0,4430** (0,179)	0,4393** (0,178)	0,3813** (0,176)
DVanemaeelarve_1	Jah	-1,004** (0,198)	-0,9919** (0,195)	- 0,9225** (0,193)

Lisa 7 järg.

Muutuja	Selgitus	Mudel 2	Mudel 4	Mudel 6
DSaastminemillegiostuks_2	Ei, kuid plaanin tulevikus lühiajaliselt säästa	-0,6273** (0,249)	-0,6932** (0,246)	- 0,6744** (0,244)
DSaastminevanaduspolveks_2	Väga vähe mõelnud, kuid ei säästa	-0,4513** (0,171)	-0,4629** (0,170)	- 0,4743** (0,168)
DKiirlaenu_1	Jah	-0,7680** (0,283)	-0,6594** (0,278)	- 0,5779** (0,274)
DPerekonnaseiselmistingimuse_3	Vallaline või suhtes, elan üksi	1,017** (0,214)	1,003** (0,205)	0,0331 (0,175)
cut1	Esimene lõikepunkt	-2,549** (0,577)	-2,689** (0,259)	-2,580** (0,255)
cut2	Teine lõikepunkt	-0,5596 (0,572)	-0,7107** (0,244)	- 0,6420** (0,241)
lnL		-941,6	-945,3	-959,1

Allikas: Autori arvutused

Märkused: Standardvead on sulgudes. * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.

Lisa 8. Kolmandasse pensionisambasse investeerimise mudeli kolm võrdlevat mudelit binaarse logit tulemusel

Tunnus	Selgitus	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
DHaridustase_2	Keskharidus	-0,005758 (0,055)	-0,0143 (0,055)	
DHaridustase_3	Keskeriharidus	0,01195 (0,061)	-0,0004609 (0,062)	
DHaridustase_4	Kõrgharidus	0,1217** (0,057)	0,1105* (0,057)	0,1202** (0,056)
DHaridustase_23	DHaridustase_2 + DHaridustase_3			-0,003001 (0,053)
DOppelaen_1	Jah	-0,08899** (0,033)	-0,09162** (0,033)	
DOppelaen_2	Olen võtnud õppelaenu ning see on edukalt tagasi makstud	-0,01121 (0,047)	-0,01289 (0,047)	-0,01442 (0,047)
DOppelaen_3	Plaanin lähitulevikus õppelaenu võtta		-0,2340* (0,130)	
DOppelaen_13	DOppelaen_1 + DOppelaen_3			-0,09938** (0,032)
DKodulaen_1	Jah	0,2849** (0,063)	0,2968** (0,064)	0,2917** (0,064)
DKodulaen_2	Olen võtnud kodulaenu ning kõik edukalt tagasi makstud	0,6328** (0,128)	0,6431** (0,128)	0,6358** (0,128)
DKodulaen_3	Plaanin järgmise 5 aasta jooksul kodulaenu võtta	0,2459** (0,059)	0,2602** (0,059)	0,2529** (0,059)
DKodulaen_4	Ei	0,2604** (0,051)	0,2735** (0,051)	0,2661** (0,051)
Kuuekuukesksaastuprotsent	Mitu protsenti sissetulekust olete keskmiselt viimase 6 kuu jooksul kuus säästnud?	-0,004698** (0,001)	-0,004703** (0,001)	-0,004723** (0,001)
Adj. R ²	Korrigeeritud determinatsioonikordaja	0,2671	0,2688	0,2693
lnL		-560,2	-558,6	-559,2

Allikas: Autori arvutused

Märkused: Standardvead on sulgudes. * - oluline nivool 0,1 ** – oluline nivool 0,05 *** - oluline nivool 0,01.